

**АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ТАЪРИХ, БОСТОНШИНОСӢ ВА МАР-
ДУМШИНОСИИ БА НОМИ А. ДОНИШ**

Бо ҳукуқи дастнавис

ТДУ 9тоҷик+02+021+024/025+026(575.3)

КОМИЛОВ МЕҲРОҶ ШАРИФОВИЧ

**ФАЪОЛИЯТИ КИТОБХОНАҲОИ ТОҶИКИСТОН
ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ
(солҳои 1991-2016)**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои таърих
аз рӯи ихтисоси 07.00.02 – Таърихи ватанӣ**

Душанбе – 2021

Диссертатсия дар шубъаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон омода гардидааст.

Рохбари илмӣ: **Абулҳаев Рақиб Абулҳаевич,**
доктори илмҳои таърих, профессори
кафедраи таърихи умумии Донишгоҳи
(Славянӣ)-и Русияву Тоҷикистон,
Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон

Муқарризи расмӣ: **Набиев Ваҳоб Машрабович,**
доктори илмҳои таърих, профессори
кафедраи таърихи ватанӣ ва археоло-
гияи Донишгоҳи давлатии Хучанд
ба номи академик Бобочон Ғафуров
Абдурахимзода Қурбоналӣ Бозор,
номзади илмҳои таърих, дотсент,
муовини вазири фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муассисаи тақриздиханда: Донишкадаи давлатии фарҳанг ва
санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо
Турсунзода

Ҳимояи диссертатсия 03 июни соли 2021 соати 13³⁰ дар ҷаласаи
Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-005 барои ҳимояи диссертатсияҳо
чиҳати дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯй
и ихтисос, ки дар назди Институти таърих, бостоншиносӣ ва
мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои
Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) амал мекунад,
баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар Китобхонаи марказии илмии ба номи
Индира Ганди Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (734025, ш.
Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) ва сомонаи расмии Институти таърих,
бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши
Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (www.institute-history.tj) шинос
шудан мумкин аст.

Автореферат санаи “ _____ ” _____ с. 2021 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии
Шӯрои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои таърих

Ҳочаева Н. Ҷ.

МУҚАДДИМА

Мухимияти мавзӯи таҳқиқот. Дар шароити феълии рушди ҳаёти ҷомеа китобхона ҳамчун муассисаи фарҳангӣ-маърифатӣ ва иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мақоми хосаро касб кардааст. Бахусус, нақш ва мақоми он дар ташаққули раванди донишандӯзӣ ва таҳкими маърифату фарҳанги ҷомеа хеле назаррас мебошад.

Омӯзиши вазъи пажӯҳиши мавзӯи интиҳобшуда нишон дод, ки то кунун дар таърихнигории ватанӣ масоили таърихи фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол мавриди таҳқиқи ҳамаҷониба қарор нагирифтааст ва ҳатто то имрӯз ҳамчун мавзӯи таҳқиқоти ҷудогона тавачҷуҳи ягон муҳаққиқро ба худ ҷиддан ҷалб накардааст.

Мухим будани таҳқиқи масоили мазкур боз дар он зоҳир мегардад, ки дар шароити ҷаҳонишавии ҷомеаи иттилоотӣ ва рушди бемайлони воситаҳои нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар радифи китобхонаҳои анъанавӣ пайдо шудану ба фаъолият шурӯъ кардани китобхонаҳои электронӣ ҳамчун марказҳои нави ҷамъоварӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ ва истифодаву интиқоли манобеи иттилоотӣ ба сифати объекти таҳқиқот мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст.

Дар ин робита, омӯзиши фаъолияти гуногунҷабха ва шаклгирии шабакаи китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол ниҳоят муҳим мебошад. Мухимияти таҳқиқотро инчунин масъалаҳои зерин асоснок менамояд:

– яқум, таҳқиқи фаъолияти китобхонаҳои анъанавӣ, ки тадричан тавассути рақамӣ кардани маҷмӯаҳои бузурги худ ба пайдоиши китобхонаҳои электронӣ мусоидат мекунанд, имкон медиҳад, ки аҳамияти онҳо дар шукуфоии фарҳанги давлати миллӣ дар давраи нави таърихӣ арзёбӣ карда шавад;

– дуҷум, муҳимият ва мубрамияти бознигарии нақш ва ҷойгоҳи ҳама намудҳо ва шаклҳои китобхонаҳо дар шароити имрӯзаи рушди давлати соҳибхатиёр меафзояд;

– сеҷум, дар амалия татбиқ намудани таҳияҳои нави назариявӣ дар соҳаи китобдорӣ ба тақмили равишҳои илмӣ рушди китобхонашиносӣ ҳамчун як соҳаи алоҳидаи илмӣ, таъсири судманд мерасонад;

– чаҳорум, омӯхтани амиқи мавзӯъ ва ҷамъбасти натиҷаҳои илмӣ таҳқиқот оид ба таърихи фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол имкон медиҳад, ки доир ба ин масъала донишҳои нави илмӣ ба даст оварда, раванди ташаққули китобхонаҳои шаклҳои гуногун ва дурнамои рушди онҳо ҳамчун яке аз омилҳои муҳимтарини рушди устувори иҷтимоиву фарҳангии ҷумҳурӣ баҳогузорӣ карда шавад.

Дарачаи омӯзиш ва таҳқиқи мавзӯ: Омӯзиши таърихи фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол тавачҷуҳи олимони соҳаҳои мухталифи илмро ба худ ҷалб карда, тавассути осори ҷамъбасти, рисолаву маҷмӯаҳои илмӣ, таҳқиқотҳои диссертатсионӣ ва мақолаҳо дар матбуоти даврӣ, мавриди арзёбӣ қарор гирифтаанд. Ба хоҷири таҳқиқи ҳамаҷонибаи мавзӯи интиҳобшуда, муаллифи рисола зарур донист, ки сараввал маводи марбут ба мавзӯро дар шакли феҳристи алоҳида таҳти унвони «Китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол»¹ мураттаб созад. Феҳристи мазкур соли 2016 ба таъри расид ва аз 7 қисм: санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ доир ба фаъолияти китобдорӣ (144 номгӯй); осори Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба фаъолияти китобдорӣ (73 номгӯй); барнома, дарснома ва дастурҳои таълимӣ доир ба соҳаи китобдорӣ (47 номгӯй); асарҳои илмӣ ва методӣ доир ба соҳаи китобдорӣ (1079 номгӯй); китобномаҳои шарҳиҳои доир ба фаъолияти олимони ва мутахассисони соҳаи китобдорӣ (23 номгӯй); автореферати диссертатсияҳо (16 номгӯй) ва кумақфеҳристҳои алифбоии асарҳо ва ашхос иборат буда, дар маҷмӯъ 1382 номгӯи адабиёти дар тӯли солҳои 1991-2016 ба забонҳои тоҷикӣ русӣ интишорёфтаҳо, фаро мегирад.

Қабл аз ҳама, таҳқиқи масоили таърихи фаъолияти китобхонаҳои мамлакат дар даврони истиқлол дар радиҳои дигар муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ инъикоси воқеии худро дар ҷилди VI китоби «Таърихи халқи тоҷик»² пайдо кард. Ҳамзамон маълумотҳои ҷолиб оид ба вазъи фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ, аз ҷумла китобхонаҳо дар боби XXII «Илму фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони истиқлолият (солҳои 1991 – 2010)»-и китоби дарсии «Таърихи халқи тоҷик»³ пешниҳод шудааст.

Вижагиҳои фаъолияти китобхонаҳо дар ҳар як давраи таърихӣ, шурӯъ аз аҳди бостон то ибтидои асри XX дар таҳқиқотҳои ҷудоғонаи олимони соҳаи китобдорӣ тоҷик: Р. Шарофзода⁴, С. Сулаймонӣ, Ҷ. Шерматов⁵, С. Муҳиддинов⁶, Ф. Ёров⁷ мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

---

¹ Китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол: феҳристи адабиёт / мураттиб М. Комилов. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 312 с.

² История таджикского народа. Т. VI: Новейшая история (1941 – 2010 гг.). – Душанбе: Имперал-групп, 2011. – 688 с.

³ Ҳотамов Н. Таърихи халқи тоҷик / Н. Ҳотамов, Д. Довудӣ, С. Муллоҷонов, М. Исоматов. – Душанбе: ЭР-граф, 2015. – 644 с.

⁴ Шарофзода Р. Авиҷенаи таҷикӣ ва таҷикӣ библиография / Р. Шарофзода. – Душанбе: Дониш, 1990. – 35 с.

⁵ Сулаймонӣ С. Аз таърихи китобдорӣ тоҷик: аз оғоз то ибтидои садаи XX / С. Сулаймонӣ, Н. Нуралиев. – Душанбе: Маориф, 1998. – 116 с; Сулаймонӣ, С. Таърих, тамоюл ва рушди фаъолиятҳои китобдорӣ дар Тоҷикистон / С. Сулаймонӣ, Ҷ. Шерматов. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 160 с.

Маълумоти бештар оид ба рушди фаъолияти китобдории тоҷик дар даврони Иттиҳоди Шӯравӣ дар асарҳои муҳаққиқон З. Шевченко⁸, Б. Холов⁹, С. Ғоибназаров¹⁰, Қ. Бӯриев¹¹ арзёбӣ шудааст.

Дар даврони истиқлол доир ба масоили мубрами илми китобхонашиносӣ ва библиографияшиносии тоҷик аз ҷониби муҳаққиқони ҷавон 9 рисолаи номзадӣ ва 1 рисолаи докторӣ дифоъ шудаанд¹². Ҳамзамон дар 5 рисолаи номзадӣ ва 1 рисолаи доктории диғар¹³ баъзе масоили фаъолияти китобхонаҳо, қисман мавриди

---

⁶ Мухиддинов С. Таджикская библиотека в XI – XVI веках / С. Мухиддинов. – Душанбе, 2005. – 47 с.

⁷ Ёров Ф. С. История библиотечного дела в Бухарском эмирате: вторая половина XIX – начало XX вв. / Ф. С. Ёров. – Душанбе, 1997. – 126 с.

⁸ Шевченко З. М. Из истории библиотечного дела в Таджикистане / З. М. Шевченко. – Душанбе: Дониш, 1968. – 136 с.

⁹ Холов Б. Развитие сети массовых библиотек в Таджикистане на современном этапе / Б. Холов. – Душанбе, 1986. – 21 с.; Холов Б. С. Библиотечное строительство в Таджикистане: автореф. дис... канд. пед. наук: 05.25.03 / Б. С. Холов. – Л.: ЛГИК, 1989. – 16 с.

¹⁰ Гаибназаров С. Н. Развитие сети массовых библиотек Таджикистан: краткая характеристика / С. Н. Гаибназаров // Библиотековедение. Библиография. История таджикской книги. – Душанбе: Ирфон, 1981. – С. 101-112.

¹¹ Бӯриев Қ. Б. Таърихи библиографияи тоҷик (аз замони қадим то ибтидои асри XXI) / Қ. Б. Бӯриев. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 260 с.

¹² Шорахматов З. Пути оптимизации комплектования фондов сельских библиотек в условиях многоязычия (на примере Таджикистана): автореф. дис... канд. пед. наук: 05.25.03 / З. Шорахматов. – М.: МГИК, 1991. – 16 с.; Муаззов С. Разработка автоматизированного рабочего места библиографа-эксперта в научно-технической библиотеке: автореф. дис... канд. пед. наук: 05.25.03 / С. Муаззов. – М.: МГИК, 1992. – 16 с.; Мухиддинов С. Библиографирование персидско-таджикской миниатюры: культурно-исторический и теоретико-методические аспекты: автореф. дис... канд. пед. наук: 05.25.03 / С. Мухиддинов. – М.: МГИК, 1993. – 16 с.; Сулаймони С. Библиотечное дело в Иране: история и современное состояние [Текст]: дис... д-ра пед. наук в форме науч. докл.: 05.25.03 / С. Сулаймони. – СПбГАК, 1995. – 44 с.; Ёров Ф. С. История библиотечного дела в Бухарском эмирате (вторая половина XIX – начало XX вв.): автореф. дис... канд. пед. наук: 05.25.03 / Ф. С. Ёров. – М.: МГИК, 1997. – 16 с.; Авгонов К. Г. Проблемы совершенствования библиотечного образования (На примере учебных заведений Республики Таджикистан): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / К. Г. Авгонов. – Душанбе, 1999. – 16 с.; Бӯриев К. Библиография сельскохозяйственной культуры таджикского народа: автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.09 / К. Бӯриев. – Душанбе, 2000. – 22 с.; Гуломшоев С. История библиотечного дела в ГБАО: автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / С. Гуломшоев. – Душанбе, 2007. – 26 с.; Камолзода С. Детские и школьные библиотеки в системе образовательных учреждений Таджикистана: история, состояние и проблемы развития: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / С. Камолзода. – Душанбе, 2010. – 22 с.; Мамадазимова М. М. Становление Национальной библиотеки Республики Таджикистан и её трансформация в период с 1933 по 2013 гг.: автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / М. М. Мамадазимова. – Душанбе, 2019. – 26 с.

¹³ Мухиддинов С. Изучение истории изобразительного искусства таджикского народа (до советский период): автореф. дис... д-ра. ист. наук: 07.00.09 / С. Мухиддинов. – Душанбе, 2003. – 47 с.; Бахромов З. Социально-экономическая и культурная жизнь ГБАО Республики Таджикистан в годы независимости (1991–2008): автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / З. Бахромов. – Душанбе, 2009. – 23 с.; Собиров Ш. Вклад интеллигенции Гиссарской долины в развитие культуры Республики Таджикистан (1921-1991): автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / Ш. Собиров. – Душанбе, 2010. – 23 с.; Халимова М. Научные и

омӯзиш қарор гирифтаанд. Масоили назариявӣ, тафсири мафҳумҳои асосии соҳаи китобдорӣ дар санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, напсроҳои маълумотдиҳанда ва адабиёти илмиву таълимӣ, ифодаи расмии худро ёфтаанд¹⁴.

Таҳқиқи илмӣ ва амалии фаъолияти Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рисолаи номзодии муҳаққиқ М. Мамадазимова «Таъсиси Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигаргунсозии он дар давраи солҳои 1933-2013»¹⁵ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Рисола дар асоси маводи бойгонӣ ва сарчашмаҳои таърихӣ иншо шудааст ва роҳи тайнамудаи китобхонаро дар тӯли 80 сол баррасӣ менамояд. Дар § 1-и боби якуми рисола «Масъалаҳои таърихнигории ташаккул ва рушди Китобхонаи миллии Тоҷикистон» муҳаққиқ адабиёти марбут ба мавзӯро гурӯҳбандӣ намуда, мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор додааст. Дар § 2-и боби якуми рисола «Ташаккул ва тақвияти заминаи моддию техникии Китобхонаи миллии Тоҷикистон» аспирант сабабҳои заиф шудани заминаи моддию техникии китобхонаро дар ибтидои солҳои 90-уми асри ХХ ба бад шудани вазъи сиёсӣ чамбиятии мамлакат вобаста қарда, шарҳ додааст, ки дар ин давра кам шудани маблағгузори соҳа, зиёд шудани нархи китобҳо ва матбуоти даврӣ, паст будани маоши китобдорон ва дигар омилҳо ба рушди фаъолияти китобхона монеа эҷод қардаанд. Ба андешаи муҳаққиқ хотима ёфтани ҷанги шаҳрвандӣ (солҳои 1992-1997) ва барқароршавии сулҳу ваҳдати миллӣ дар Тоҷикистон барои

культурные связи Таджикистана со странами Европейского Союза в годы независимости (1991-2014 гг.): автореф. дис.... канд. ист. наук: 07.00.15 / М. Халимова. – Душанбе, 2015. – 26 с.

¹⁴ Дар бораи фаъолияти китобдорӣ: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2003. – №8. – С.10 – 16; Библиотечное дело: терминологический словарь / Рос. гос. б-ка. – 3-е изд., значит. перераб. и доп. – М., 1997. – 168 с.; Столяров Ю. Н. Мачмуаи китобхона: дарнома барои донишҷӯёни фак. китобдорӣ / аз русӣ тарҷ. З.Шораҳматов / Ю. Н. Столяров. – Душанбе: Амри илм, 1997. – 329 с.; Сулаймонов С. Китобхонашиносӣ умумӣ: дарнома барои донишҷӯёни факултаи китобдорӣ / С. Сулаймонов. – Душанбе: Маориф, 1998. – 142 с.; Справочник библиотекаря. – СПб.: Профессия, 2003. – 432 с.; Игумнова Н. П. Библиотечное законодательство стран СНГ: история и современное состояние / Н. П. Игумнова. – М.: Пашков дом, 2004. – 24 с.; Библиотечная энциклопедия / Рос. гос. б-ка. – М.: Пашков дом, 2007. – 1300 с.; Сулаймонӣ С. Китобхонаҳои электронӣ: маводи таълимӣ барои донишҷӯён ва китобдорон / С. Сулаймонӣ. – Душанбе: Эҷод, 2009. – 104 с.; Раҳмонов А. А. Информатика: васоити таълимӣ / А. А. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 152 с.; Фаъолияти китобдорӣ. Фаъолияти иҷтимоӣ – фарҳангӣ: назария, услубҳо, амалии мачмуаи мақолаҳо / муаллиф С. Шосаидов. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 240 с.; Шарофов Р. Библиографияи адабии тоҷик: китоби дарсӣ / Р. Шарофов. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 240 с.; Ванеев А. Н. Библиотечная среда и библиотечное пространство - синонимы? (Некоторые вопросы современной библиотечной терминологии) / А. Н. Ванеев // Библиосфера. – 2016. – № 2. – С. 91-95; Модельный Библиотечный кодекс для государств – участников СНГ: новая редакция. – М.: Пашков дом, 2017. – 67 с.

¹⁵ Мамадазимова М. М. Становление Национальной библиотеки Республики Таджикистан и её трансформация в период с 1933 по 2013 гг.: дис.... канд. ист. наук: 07.00.02 / М. М. Мамадазимова. – Душанбе, 2019. – 185 с.

инкишофи тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла соҳаи китобдорӣ мусоидат кард.¹⁶ Дар § 3-и боби якуми рисола масоили такмили фондҳои Китобхонаи миллии Тоҷикистон, дар § 2-и боби дуюм вазъи таъмин ва истифодаи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти китобхона ва дар § 3-и боби дуюм нақши китобхона дар тарбияи шаҳрвандони мамлакат баррасӣ шуда, тавсияҳои мушаххас ҷиҳати беҳтар намудани фаъолияти китобхона пешниҳод шудааст.

Рисолаи номзодии С. Гуломшоев¹⁷ ба масоили омӯзиши таърихи фаъолияти китобдорӣ дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (ВМКБ) дар давраҳои гуногуни таърихӣ бахшида шудааст. Дар § 2-и боби дуюми рисола «Китобхонаҳои ВМКБ дар солҳои соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон» муҳаққиқ фаъолияти китобхонаҳои вилоятро бо дарназардошти вазъи иҷтимоиву иқтисодӣ ва сиёсии солҳои 1991-2005 мавриди баррасӣ қарор дода, роҷеъ ба самтҳои афзалиятноки фаъолияти китобхонаҳои ВМКБ, аз қабили хизматрасонӣ ба хонандагон, такмили фонди китобӣ, баргузори чорабиниҳои оммавӣ ва тарғиби донишҳои китобдорӣ, маълумоти ҷолиб пешниҳод кардааст. Ҳамзамон, дар ин робита таҳкими заминаи моддию техникаи китобхонаҳои вилоят ва таъмини онҳоро бо кадрҳои баландиҳтисос зарур шуморидааст.

Дар рисолаи номзодии Р. Каримова «Таърихи рушди фарҳанги Тоҷикистон дар солҳои истиқлол» (солҳои 1991-2011)¹⁸ масоили марбут ба фаъолияти китобхонаҳо дар якҷоягӣ бо фаъолияти дигар муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар § 1 ва 2-и боби аввал ва § 1-и боби дуюми рисола мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муҳаққиқ асосан бо шарҳ додани қабули 3 барномаи давлатии соҳаи китобдорӣ, нишон додани таҳлили муқоисавии шумораи китобхонаҳо дар солҳои 1991-2009, пешниҳод кардани маълумоти мушаххас оид ба ифтитоҳи Китобхонаи миллии Тоҷикистон ва шурӯъ шудани корҳои сохтмони китобхонаи нав дар маркази вилояти Хатлон, иктифо кардааст.

Дар рисолаи номзодии Б. Гаффоров «Таърихи муассисаҳои фарҳангӣ-маърифатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (солҳои 1991-2011)¹⁹ вазъи фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ-маърифатӣ, аз ҷумла фаъолияти китобхонаҳои мамлакат мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Муҳаққиқ дар § 2-и боби якум «Вазъи фаъолияти

---

¹⁶ Мамадазимова М. М. Становление Национальной библиотеки Республики Таджикистан и её трансформация в период с 1933 по 2013 гг.: дис.... канд. ист. наук: 07.00.02 / М. М. Мамадазимова. – Душанбе, 2019. – С.55-56.

¹⁷ Гуломшоев С. История библиотечного дела в ГБАО: дис.... канд. ист. наук: 07.00.02 / С. Гуломшоев. – Душанбе, 2007. – 157 с.

¹⁸ Каримова Р. История развития культуры Таджикистана в годы независимости (1991 – 2011 гг.): автореф. дис... канд.ист.наук: 07.00.02 / Р. Каримова. – Душанбе, 2012. – 25 с.

¹⁹ Гаффоров Б. История культуры – просветительных учреждений Республики Таджикистан (1991 – 2011 гг.): дис.... канд. ист. наук: 07.00.02 / Б. Гаффоров. – Душанбе, 2014. – 186 с.

китобхонаҳо ва осорхонаҳо дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ» ва боби дуюми рисола «Сӣёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи муассисаҳои фарҳангӣ-маърифатӣ ва томоюли рушди онҳо дар аввали асри XXI» воқеабинаро самтҳои асосии фаъолияти китобхонаҳои мамлакатро дар солҳои соҳибистиклолии кишвар таҳлил намуда, бо истифода аз маводи бойгониву ҷопӣ сабабҳои кам гардидани теъдоди китобхонаҳо ва паст шудани сатҳи китобхонии мардумро исбот кардааст.

Бо вучуди ин, дар қорҳои диссертатсионии дар боло ишорашуда, ки масоили гуногуни фаъолияти китобхонаҳоро дар даврони соҳибистиклолӣ баррасӣ мекунад, ба таври мучтамеъ (комплексӣ) фаъолияти китобхонаҳои анъанавӣ ва электронии Тоҷикистон дар давраи солҳои 1991-2016 мавриди омӯзиш қарор нагирифтаанд. Ҳамзамон, дар таҳқиқотҳои анҷомёфта вазъи воқеии ҷараёни ташаккул ва рушди китобхонаҳои электронии анъанавӣ ва маҷозӣ (виртуалӣ) бо дарназардошти вижагиҳои технологияю касбӣ таҳлил нашудаанд.

Паҳлуҳои алоҳидаи масоили фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол, дар мақолаҳои олимону мутахассисони соҳаи китобдорӣ²⁰ ва нашрияҳои илмӣ²¹, инъикоси воқеии худро ёфтаанд.

---

²⁰ Маҳмудов Г. Баъзе масоили омӯзиши библиографияи давлатии тоҷик / Г. Маҳмудов // Маърузаҳои конфронси илмӣ-амалии олимону мутахассисони ҷавони ҷумҳурӣ. – Қўрғонтеппа, 1991. – С. 150-151; Сулаймонӣ С. Зарурияти бунёди Китобхонаи миллии: Консепсияи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон: лоиҳаи алтернативӣ / С. Сулаймонӣ // Садои мардум. – 1992. – 25 апрел; Раҳимов А. Андешаҳо перомони китобу китобхона / А. Раҳимов // Китобхонаи миллии Тоҷикистон: ҷашннома. – Душанбе, 1993. – С.32 – 40; Сулаймонӣ С. Диди тоза ба навъи китобхонаҳо / С. Сулаймонӣ // Анис. – 1999. – №4. – С. 20 – 29; Қаримзода Б. Китобхонаҳо дар арафаи асри XXI / Б. Қаримзода // Баҳори Аҷам. – 2000. – №4. – С.3; Сулаймонӣ С. Китобхонаҳо ва иттилоотсозӣ: ҷанд тарҳи пешниҳодӣ / С. Сулаймонӣ, Т. Розӣ // Анис. – 2000. – №2-4. – С. 42 – 48; Холов Б. Вазъият ва проблемаҳои таълими фанҳои китобдорӣ / Б. Холов // Анис. – 2000. – №2-4. – С.48 – 54; Юнусов А. Вазъият, фароҳамовари ва ҳифзи нухсаҳои хаттии ниёгон / А. Юнусов // Китобхонаҳои Тоҷикистон дар арафаи асри XXI: муҳтавои конфронси ҷумҳуриявии илмӣю амалӣ (27 – 28 апрели соли 2000, ш. Душанбе). – Душанбе, 2000. – С. 24 – 26; Тошев Ш. Инкишофи китобхонаҳои Тоҷикистон дар 10 соли истиқлолият / Ш. Тошев // Китоб. – 2001. – декабр; Шарофзода Р. Фарҳанг ва китобшиносӣ / Р. Шарофзода // Фарҳанг ва таҳсил дар ибтидои асри XXI. – Душанбе, 2004. – С.25-30; Шосаидов С. Стандартсозии истилоҳоти китобдорӣ: вазъият ва проблемаҳо / С. Шосаидов // Фарҳанг – сиёҳи маънавии пирузӣ: маводи конфронси илмӣ – амалӣ. – Душанбе: Эҷод, 2005. – С. 66 –69; Шерматов Дж. Библиотечное дело за годы независимости Таджикистана (1991-2007 гг.) / Дж. Шерматов // Паёномаи фарҳанг. – 2007. – №10. – С. 19-28; Умарова М. С. Государственная политика суверенного Таджикистана в сфере библиотечного дела (1991-2005 годы) / М. С. Умарова // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики / Серия общественных наук. – 2011. – №1 (45). – С.137-144.

²¹ Фаъолияти китобдорӣ дар даврони ҷаҳоншавии фазои иттилоотӣ: маҷмуаи мақолаҳои омӯзгорони факултаи китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – 88 с.; Сарватҳои иттилоотии китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши онҳо дар рушди

Роҷеъ ба масоили ташаккули китобхонаҳои наву замонавӣ анъанавӣ, пайдоиши китобхонаҳои электронӣ, мақолаҳои ҷолиб низ ба таъб расидаанд.²²

Дар омӯзиши масъалаҳои назарӣ ва амалии фаъолияти китобдорӣ ходимони илмӣи шӯъбаи китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва библиографишиносии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот (минбаъд ПИТФИ) низ саҳм гузоштаанд. Бо ташаббуси онҳо то имрӯз 8 ҷилди силсилакитоби «Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон» ба таъб расидааст ва дар онҳо маводи зиёд доир ба фаъолияти китобхонаҳо ворид шудааст.²³

иктисодиёт, инноватсия ва маърифати ҷомеа: маводи конференси умумичумхуриявӣ, 18 –19 апрели соли 2013, ш. Душанбе / мураттибон Ҷ. Курбонов, Ш. Комилзода, Б. Боев. – Душанбе: Бебок, 2015. – 112 с.; Ташкили маъхаҷҳои электронӣ дар китобхонаҳои Тоҷикистон: маводи конференси умумичумхуриявӣ, 15–16 майи с. 2014, ш. Душанбе / мураттибон Ҷ. Курбонов, Ш. Комилзода, Б. Боев. – Душанбе: Бебок, 2015. – 96 с.; Раванди ҷаҳонишавии технологияҳои иттилоотӣ дар фаъолияти китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конференси илми-амалии ҷумхуриявӣ, 5–6 майи с. 2016, ш. Душанбе / мураттибон Б. Боев, И. Қаҳоров. – Душанбе: Бебок, 2016. – 132 с.

²² Саидова М. Маркази иттилоотӣ дар китобхона: оид ба Маркази иттилоотии кӯдакону наврасон дар Китобхонаи давлатии ҷумхуриявии бачагонаи ба номи Мирсаид Миршакар / М. Саидова // Омӯзгор. – 2007. – 26 январ; Ворид намудани технологияи муосир дар фаъолияти китобхонаҳо // Паёми Душанбе. – 2007. – 1 феврал; Холов Б. Ҷомеаи иттилоотӣ ва проблемаҳои тарбияи китобдорон дар Тоҷикистон / Б. Холов // Мероси Рудақӣ ва масоили рушди фарҳангу ҳунар: маводи конференси илмӣи назариявӣ ва эҷодӣ. – Душанбе: Эҷод, 2008. – С. 34–36; Авғонов Қ. Компютеркунони китобхонаҳо / Қ. Авғонов // Садои мардум. – 2010. – 17 август; Комилзода Ш. Китобҳои электронӣ манфиатоваранд / Ш. Комилзода // Ҷавонони Тоҷикистон. – 2010. – 25 март; Шосаидов С. Рушди фаъолияти китобдорӣ / С. Шосаидов // Баҳори Аҷам. – 2011. – 28 январ; Аминзода М. Китобхонаи электрониро бо адабиёти форсиву англиси ганӣ мегардонем / М. Аминзода // Чархи гардун. – 2012. – 28 ноябр; Комилзода Ш. Наشري китобҳои электронӣ ва тарғиби онҳо тавассути сомонаҳои интернетӣ / Ш. Комилзода // Паёмномаи фарҳанг. – 2012. – №2 (19). – С. 73–79; Авғонов Қ. Рушди китобу китобхонаҳо дар даврони истиқлолият / Қ. Авғонов // Паёми Душанбе. – 2013. – 6 сентябр; Ҳаётзода А. Бо зухур намудани китобхонаҳои электронӣ китобхонаҳои суннатӣ аз байн меравад? / А. Ҳаётзода // Дунёи китоб. – 2013. – №3 (03). – феврал; Абдуллозода И. Истаравшан. Китобхонаи нав бунёд мегардад / И. Абдуллозода // Ҷумхурият. – 2015. – 23 январ; Комилзода Ш. Китоб ва Интернет: Оё байнашон рақобат вучуд дорад? / Ш. Комилзода // Садои мардум. – 2015. – 19 август; Комилов М. Таҳкими заминаи меъёрӣ-ҳуқуқии фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол / М. Комилов // Паёмномаи фарҳанг. – 2015. – №3 (31). – С. 55–58; Бунёди ду китобхонаи нав дар деҳот // Хатлон. – 2016. – 7 апрел; Бунёди китобхонаҳои замонавӣ дар ноҳияи Ҷалололидини Балхӣ // Баҳори Аҷам. – 2016. – 21 июн; Нуруллоев Н. Китобҳои электронӣ / Н. Нуруллоев, Ҳ. Шарифов // Омӯзгор. – 2016. – 3 июн; Файзали Т. Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ чи гуна амали гардид? / Т. Файзали // Садои мардум. – 2016. – 16 июн; Толибов Ф. Шақли нави хизматрасони «Системаи бақадгирӣ ва муроччати электронии истифодабарандагонии китобхона» / Ф. Толибов // Баҳори Аҷам. – 2017. – 28 феврал.

²³ Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: хрестоматия / мураттибон С. Ҳ. Шосаидов, Қ. Б. Бӯриев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 200 с.; Фаъолияти китобдорӣ дар замони истиқлолият / таҳияи Қ.Б. Бӯриев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2012. – 225 с.; Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби III: маҷмуаи мақолаҳо / таҳияи Қ.Б. Бӯриев. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 172 с.; Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби IV: маҷмуаи мақолаҳо / таҳияи Қ.Б. Бӯриев. – Душанбе: Истеъдод, 2013. – 184 с.; Фаъолияти

Ҳамзамон, ин масоил дар доираи мавзӯи илмӣ «Равандҳои инноватсионии фаъолияти китобдорӣ-иттилоотӣ дар муҳити ҷаҳонишавии фарҳанг», аз ҷониби ходимони илмӣ шӯбаи китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва библиографишиносии ПИТФИ татбиқ гардида, равандҳои инноватсионии китобдорӣ, библиографӣ ва иттилоотии муассисаҳои китобдорӣ, марказҳои библиографӣ ва иттилоотии кишвар мавриди омӯзиш қарор гирифтанд. Натиҷаи таҳқиқотҳои дар доираи мавзӯи илмӣ «Равандҳои инноватсионии фаъолияти китобдорӣ-иттилоотӣ дар муҳити ҷаҳонишавии фарҳанг» баргузоршуда собит сохт, ки то имрӯз на ҳамаи китобхонаҳои мамлакат, бахусус дар ноҳия ва дехоти кишвар бо технологияи нави иттилоотӣ иртиботӣ таҷҳизонида шудаанд. Ин мушқилот имконияти ба таври мукамал қонё намудани эҳтиёҷоти рӯзафзунӣ хонандагонӣ китобхонаҳоро маҳдуд менамояд. Илова бар ин, бунёд ва тақмили фонди электронии китобхонаҳо дар ҷумҳурӣ ҷавобгӯи талабот нест. Бештари китобхонаҳои мамлакат ба мутахассиси дорой неруи муқтадири зехнӣ, коршиноси навҷуо навоар ва дорандаи мафкураи замонавӣ саҳт эҳтиёҷ доранд.²⁴

Ҳамин тавр, вази умумии омӯзиши мавзӯро таҳлил намуда, ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки масоили марбут ба фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол ба таври муҷтамеъ (комплексӣ) дар асарҳои дар боло зикршуда ҳамҷун объекти таҳқиқоти мустақил мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Робитаи қор бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи татбиқи нақшаи дурнамои қори илмӣ-таҳқиқотии шӯбаи таърихи наварини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АМИТ, таҳти унвони «Таърихи халқи тоҷик, қонуниятҳои умумӣ ва хусусиятҳои хоси раванди таърихӣ (*даврани муосир*)» барои солҳои 2016-2020, иҷро гардида, инчунин бо «Барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016–2020» (қарори Ҳукумати ҶТ аз 9

китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби V: маҷмуаи мақолаҳо / таҳияи Қ.Б. Бӯриев. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 240 с.; Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VI: маҷмуаи мақолаҳо / мурағтиб ва муаллифи пешгуфтор Қ. Б. Бӯриев. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 640 с.; Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VII: маҷмуаи мақолаҳо / мурағтиб ва муаллифи пешгуфтор Қ. Б. Бӯриев. – Душанбе: Аржанг, 2018. – 480 с.; Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VIII: маҷмуаи мақолаҳо / мурағтиб ва муаллифи пешгуфтор Қ. Б. Бӯриев. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 636 с.

²⁴ Комилов М. Истиқлолият ва рушди фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VII: маҷмуаи мақолаҳо / М. Комилов, Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С. 135-136.

феврари соли 2015, №53) ва «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020» (қарори Ҳукумати ҶТ аз 28 феврари соли 2015, №105) робита дошта, ҷиҳати татбиқи бандҳои дахлдори онҳо мусоидат мекунад.

Мақсади таҳқиқот – омӯзиши раванди инкишоф ва тағйирпазирии фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон ва вазъи онҳо дар даврони истиқлол.

Вазифаҳои таҳқиқот:

– баррасии заминаҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ ва фарҳангии фаъолияти китобхонаҳо дар даврони истиқлол;

– муайян намудани раванди шаклгирӣ ва марҳилаҳои инкишофи шабакаи китобхонаҳои анъанавӣ дар Тоҷикистон;

– омӯзиши ҷанбаҳои ҳуқуқӣ ва татбиқи барномаҳои давлатӣ дар фаъолияти китобхонаҳо;

– таҳқиқи самарабахшии озмуну фестивалҳо ва муайян намудани нақши онҳо дар рушди анъанаҳои китобдорӣ;

– таҳлили вазъи қорбурди технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳо;

– нишон додани афзалиятҳои фаъолияти китобхонаҳои электронӣ дар қонеъ намудани ниёзҳои иттилоотӣ-маърифатии хонандагон;

– қорқарди тавсияномаҳои мушаххас ҷиҳати тақмили фаъолияти китобхонаҳои анъанавӣ, электронӣ ва дурнамои рушди онҳо дар шароити давлати соҳибистіқлол.

Объекти таҳқиқот – китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол.

Предмети таҳқиқот – ташаккул ва таҳаввули фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистони муосир.

Асоси назариявӣ-методологии таҳқиқот. Бунёди назариявӣ ва методологии омӯзиши ҷанбаҳои илмӣ-назариявӣ ва қорқарди амалии таҳқиқотро афқору андешаҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки дар асару мақолаҳоишон бо диди густардаи илмиву таърихӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, ташкил медиҳанд. Таҳқиқот, ҳамзамон ба осори илмии олимони ватаниву хориҷӣ: китобшиносон, китобхонашиносон, библиографияшиносон, муаррихон, фарҳангшиносон, сотсиологҳо ва философҳо, таъя менамояд.

Усулҳои таҳқиқот. Дар таҳқиқот чунин усулҳо истифода шуданд: ҷамъоварии иттилооти таърихӣ – барои арзёбии сатҳи таҳияи илмии мавзӯ; таърихӣ-генетикӣ ва таърихӣ-муқоисавӣ – барои омӯзиши раванди инкишоф, моҳият ва тағйирпазирии фаъолияти китобхонаҳо; сотсиологӣ (пурсиш, мусоҳиба, омӯзиш ва ҷамъбасти натиҷаи таҳқиқ) – барои муайян намудани сатҳу сифат ва шароити хизматрасонӣ дар китобхонаҳо.

Чаҳорҷӯбаи замони таҳқиқот, ки ба маҷмӯи рӯйдодҳои сиёсӣ ва воқеияти таърихӣ асос ёфтааст, даврони соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон – солҳои 1991-2016-ро дар бар мегирад ва ба ду марҳила тақсим мешавад: солҳои 1991-2000 ва 2001-2016.

Пойгоҳи сарчашмавии таҳқиқот. Барои ҳалли вазифаҳои дар таҳқиқ гузопташуда, теъдоди зиёди адабиёти ҷопӣ ва маводи интишорнаёфта мавриди ҷамъоварӣ ва омӯзиш қарор дода шуд, ки бештари онҳо бори нахуст аз нигоҳи илмӣ баррасӣ шудаанд. Дар маҷмӯъ адабиёти истифодашударо метавон ба панҷ гурӯҳ ҷудо намуд.

1. Маводи бойгонии Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот, Китобхонаи миллии Тоҷикистон, Китобхонаи марказии илмӣ ба номи И. Гандии АМИТ, Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар, китобхонаҳои вилоятӣ ва пойтахт.

2. Маводи расмӣ, яъне санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, қарору қонунҳо, барномаҳои давлатӣ, созишномаву консепсияҳо, низомномаву дастурнамалҳо ва дигар асноди ҳуқуқӣ. Ба ин гурӯҳи мавод ҳам сарчашмаҳои ҷопӣ ва ҳам ғайриҷопӣ шомиланд.

3. Асару мақолаҳо ва суҳанронҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон доир ба масоили фарҳанги миллии ва рушди ҷаъолияти китобдорӣ. Ба ин гурӯҳи мавод паёмҳои Президенти кишвар ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва матни суҳанронҳои Пешвои миллат дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат ворид шудаанд.

4. Асарҳои илмӣ, илмӣ-методӣ ва таълими доир ба соҳаи китобдорӣ. Ба ин гурӯҳи мавод монографияҳо, фишурдаи маводи конференсу симпозиумҳо, маҷмӯаҳои илмӣ, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои илмӣ-методӣ ворид шудаанд.

5. Мақолаҳои дар саҳифаҳои маҷаллаҳои «Илм ва ҳаёт», «Тоҷикистон», «Паёмномаи фарҳанг», «Анис», «Китобдор», «Фирӯза», «Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии» ва рӯзномаҳои «Ҷумҳурият», «Садои мардум», «Минбари халқ», «Омӯзгор», «Адабиёт ва санъат», «Ҷавонони Тоҷикистон», «Баҳори Аҷам», «Паёми Душанбе», «Китоб», «Дунёи китоб», «Народная газета», «Азия плюс» нашршуда.

Навигарии илмӣ таҳқиқот дар он зоҳир мешавад, ки бори нахуст дар илми таърихи ватанӣ ҷаъолияти китобхонаҳои анъанавӣ ва электронии Тоҷикистон дар даврони истиқлол бо дарназардошти вижаҳои технологияи касбӣ, тамоюлҳои тағйирпазирии мусбату манфии шабакаи китобхонаҳои мамлакат ва амсоли ин бо таври муттамаъ (комплексӣ) мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Ҳамчунин маводи бойгонӣ ва сарчашмаҳои муҳимми марбут ба таърихи китобхонаҳои Тоҷикистон дар ин давра таҳқиқу таҳлил гардида, ҷиҳати баланд бардоштани самарабахшии қори китобхонаҳои мамлакат ва дурнамои ҷаъолияти онҳо тавсияҳои мушаххас тарҳрезӣ шудааст.

Ахамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертационӣ метавонанд барои ба сомон расонидани қорҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ҷиҳати баррасии таърихи китобхонаҳои мамлакат дар даври истиқлол мусоидат намоянд. Мазмун, хулосаву тавсияҳои таҳқиқотро метавон ҳангоми навиштани рисолаҳои ҷамъбасти оид ба таърихи қори китобхонаҳои Тоҷикистон, таъйиву тайёр намудани барномаву дарсномаҳои таълимӣ барои мактабҳои миёнаи касбӣ ва олии китобдорӣ ва хондани курсҳои лексионӣ ва курсҳои махсус аз ҷанҳои «Китобхонашиносӣ», «Таърихи китобхонаҳои Тоҷикистон», «Афкори китобхонашиносии тоҷик» ва диг., истифода кард.

Ба Ҳимоя Муқаррароти зерин пешниҳод мегардан:

– дар давраи нави таърихии инкишофи давлатдорӣ милли раванди ташаккули китобхонаҳо аз ҳар ҷиҳат ба омилҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиву ҳуқуқӣ алоқамандӣ доштааст;

– китобхона ҳамчун муассисаи иттилоотӣ, фарҳангӣ ва омӯзишӣ дар ҷамъоварӣ, қоркарду феҳристиғорӣ, гуруҳбандиву ҷобчоғузурӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ, тарғибу ташвиқи асноди дар ҳама навъи воситаҳои интишорӣ тавлидшаванда: анъанавӣ (дастхатҳо ва нашри ҷопӣ), электронӣ (дар компютер, компакт дискҳо ва дигар ҳомилҳо), савтӣ (китобҳои гӯё, овоздор), маҷозӣ (дастбӯбӣ ба манобеи Интернет) саҳм мегирад;

– шабакаи китобхонаҳои электронӣ ҳамчун марказҳои нави фароҳамоварӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ ва истифодаву интиқоли манобеи иттилоотии электронӣ дар даври истиқлол ташаккул ёфта, маҷмаи ҳоса касб кардаанд;

– истифодаи мақсадноки сомонаҳои интернетӣ метавонад ҷиҳати бо таври роӣгон тақмил додани захираҳои китобхонаҳои анъанавӣ ва электронӣ шароит фароҳам оварад;

– номувофиқии ҷойғиршавии китобхонаҳои деҳоти кишвар (1199 адад китобхона-филиал) ба шумораи маҳалҳои аҳолинишини он (2798 деҳа, ки аҳолиаш аз 500 нафар зиёд аст) бунёди инфрасохтори нави хизматрасонии китобдорӣ, аз ҷумла таъсиси китобхона-филиалҳои нав, китобхонаҳои сайёр, мутаҳаррик (мобилӣ) ва нуқтаҳои китобдихиро тақозо мекунад;

– тақмили заминаҳои моддиву техникаи китобхонаҳои мамлакат, таъмини китобхонаҳои шаҳраку деҳот бо биноҳои мувофиқ, таҷхизоти муосир, адабиёти тозанашру дархӯри замон, мутахассисони баландихтисос ва ҳавасмандгардонии моддиву маишии китобдорон шартҳои асосии рушди минбаъдаи китобхонаҳо маҳсуб меёбанд.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дарачаи илмӣ дар он аст, ки ӯ дар асоси манбаъҳои муътамад, шумораи зиёди асарҳои илмӣ ва нашрияҳои даврии солҳои 1991-2016 нашргардида доир ба фаъолияти китобхонаҳои анъанавӣ ва электронии Тоҷикистони соҳибистиклол бори нахуст дар илми таърихи ватанӣ таҳлили маҷмӯии таҳқиқоти

мазкурро анчом додааст. Дар заминаи омӯзиши паҳлуҳои гуногуни ҷаҳонӣ ва вижаҳои китобхонаҳои анъанавӣ ва электронии мамлакат роҳҳои минбаъдаи рушди ҷаҳонӣ онҳоро муайян кардааст. Ҳамзамон натиҷаҳои илмӣ бадастомада, аз ҷумла ҳуҷҷаҳои назариявӣ, нуқоти ба ҷимоя пешниҳодшаванда, тавсияҳои ҳислати амалидошта бевосита аз ҷониби муаллиф мустақилона таҳия, баррасӣ ва исбот шудаанд.

Таъйид (апробатсия)-и диссертатсия. Доир ба мавзӯи диссертатсия 1 феҳрист, 1 рисола ва 27 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 4 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия ба таъйид расидааст. Нуқтаҳои муҳим ва натиҷаҳои таҳқиқот аз ҷониби аспирант дар шакли маъруза дар конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ пешниҳод шудааст.

Диссертатсия дар ҷаласаи шӯъбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносӣ ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (протоколи №11 аз 7 ноябри соли 2019) муҳокима гардида, барои ҷимоя пешниҳод карда шуд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 204 саҳифаи матни компютерӣ таълиф гардида, аз муқаддима, ду боб, панҷ зербоб, ҳуҷҷа, феҳристи манбаъҳо ва рӯйхати адабиёти истифодашуда (196 номгӯй), замимаҳо (6 ҷадвал), иборат аст.

МУНДАРИҶАИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубраммияти мавзӯи таҳқиқ, дараҷаи омӯзиш, нағзҳои қор бо шарҳи тавзеҳҳои амиқ асоснок гардида, мақсаду вазифа ва методҳои таҳқиқ, арзиши назариявӣ амалии он муайян ва муқаррароти асосии ба ҷимоя пешниҳодшаванда таҳлили баррасӣ шудааст.

Дар боби якуми диссертатсия – «**Омилҳои ташаккул ва таҳаввули китобхонаҳои Тоҷикистон дар даври истиқлол**», ки фарогири 3 зербоб мебошад, заминаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва фарҳангии ҷаҳонӣ китобхонаҳои мамлакат дар солҳои 1991-2016 баррасӣ гардида, раванди шаклгирӣ ва марҳилаҳои инкишофи шабакаи китобхонаҳои мамлакат, ҷанбаҳои ҳуқуқӣ ва татбиқи барномаҳои давлатии соҳаи китобдорӣ, нақши озмуну фестивалҳои соҳавӣ дар рушди анъанаҳои китобдорӣ, таҳқиқи таҳлил шудааст.

Дар зербоби аввал – «**Заминаи иҷтимоӣ-сиёсӣ ва фарҳангии ҷаҳонӣ китобхонаҳо**» вазъи воқеии ҷаҳонӣ китобхонаҳои кишвар дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ, бахусус дар шароити ҷанги шаҳрвандӣ ва аз ҳолати бухрони шадиди сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангӣ раҳо ёфтани ҷумҳури таҳлили баррасӣ шуда, ҳамзамон

давраи тадричан ба маҷрои рушд ворид шудани китобхонаҳои мамлакат мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Дар таҳқиқот бо дарназардошти фарогирии маҷмӯи рӯйдодҳои сиёсӣ ва воқеияти таърихӣ солҳои 1991-2016 ба ду марҳила тақсим шудааст: марҳилаи якум – солҳои 1991-2000 ва марҳилаи дуюм – солҳои 2001-2016. Таъкид мегардад, ки **марҳилаи якум (солҳои 1991-2000)** аз эълони «Изҳорот дар бораи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (9 сентябри соли 1991) оғоз ёфта, то таъсисёбии парлумони касбӣ (моҳи феврالی соли 2000) идома пайдо кардааст. Таъкид мешавад, ки дар даҳсолаи аввали соҳибистиклолӣ чун дигар бахшҳои фарҳангу санъат ҳолати китобхонаҳо низ ниҳоят вазнин гардида, садҳо китобхонаҳо дар шаҳру деҳоти кишвар барҳам дода шуда, биноҳои онҳо ё шахсӣ гардидаанд ё барои истифода ба тавозуни дигар муассисаҳо ташкилотҳо гузаронида шудаанд. Дар натиҷаи рӯй додани чунин ҳолат захираи китобии онҳо низ аз байн рафта, хонандагони китобхонаҳои барҳамхӯрда ё аз ғайбӣ бозмонда пароканда гардидаанд. Дар соли 1991 теъдоди умумии китобхонаҳои Тоҷикистони соҳибистиклол маҷмӯан 1747 ададро ташкил меод. Вале дар солҳои минбаъдаи идомаёбии ҷанги шаҳрвандӣ бо иллати зоҳир нашудани тавачҷуҳои зарурӣ ба ин бахш, ҳам теъдоди китобхонаҳо, ҳам захираи китобии китобхонаҳо ва ҳам теъдоди хонандагон – аъзоёни чунин муассисаҳои фарҳангии ҷумҳурӣ бо таври назаррас коҳиш ёфтанд. Таври мисол, дар соли аввали ҷанги шаҳрвандӣ, яъне соли 1992, шумораи умумии китобхонаҳо қариб 500 адад кам шуд. Дар солҳои минбаъда коҳишёбии китобхонаҳои ҷумҳурӣ тамоюли манфиро касб карда, сол то сол рӯ ба пастравӣ ниҳоданд. Чунончи, дар соли 2000-ум то 1441 адад, дар соли 2005 – 1414 адад, дар соли 2010 – 1392 адад ва дар соли 2015 – 1366 ва дар соли 2016 низ ба ҳамин теъдод боқӣ монданд, ки ин аз боздории раванди камшавии теъдоди китобхонаҳо шаҳодат медиҳад. Таъкид ин солҳо дар зери таъсири омилҳои дарҷшуда, теъдоди захираи китобӣ ва шумораи хонандагони китобхонаҳо низ сол то сол рӯ ба камшавӣ ниҳодааст. Аз ҷумла, шумораи умумии захираи китобии китобхонаҳои мамлакат дар соли 1991, дар маҷмӯъ 16115 ҳазор нусхаҳо ташкил меод, ки аз ин миқдор дар соли 2000-ум то 13487 ҳазор нусха, дар соли 2013-ум то 11800 ҳазор нусха коҳиш ёфтааст. Теъдоди хонандагони китобхонаҳо дар давоми ҳамин солҳо аз 1256,9 ҳазор нафар соли 1991, дар соли 2000-ум то ба 805,9 ҳазор нафар поин рафта, шурӯъ аз соли 2011 нишондиҳандаҳо дар ин бахшҳои китобдорӣ рӯ ба болоравӣ ниҳодааст: соли 2011 – 1311,5 ҳазор нафар, соли 2015 – 1461,8 ҳазор нафар ва дар соли 2016 то 1626,7 ҳазор нафар

боло баромадааст²⁵, ки ин омор ваъи воқеии китобхонаҳои ҷумҳуриро дар ин солҳо инъикос менамояд.

Дар **марҳилаи дуюм (солҳои 2001-2016)** рушди устувори ҷумҳурӣ ба Ҳукумати мамлакат имкон дод, ки барои бехтар намудани фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ, аз ҷумла фаъолияти китобхонаҳо таваҷҷуҳи хосса зоҳир намояд. Дар ин давра, заминаи метёриву ҳуқуқи китобхонаҳои мамлакат тақвият ёфта, қарору қонунҳои нав ва концепсияву барномаҳои давлатӣ марбут ба соҳаи китобдорӣ қабул шуданд, заминаҳои моддиву техникаи китобхонаҳо бехтар гардиданд, барои азнавсозӣ ва бунёди китобхонаҳои нав аз ҳисоби бучети давлат маблағҳои зарурӣ ҷудо шуданд. Аз ҷумла, сохтани ба истифода додани биноҳои нави Китобхонаи марказии шаҳри Турсунзода, Китобхонаи оммавии вилояти Хатлон ба номи Шамсиддин Шохин, Китобхонаи миллии Тоҷикистон ва Китобхонаи марказии ноҳияи Ҳисор бо иштироки Пешвои миллат, роҳандозӣ шудани низоми нави ҳудудҳои раванди китобдорӣ-иттилоотӣ дар фаъолияти ин китобхонаҳо, таъсис ёфтани ба фаъолият шурӯъ кардани китобхонаҳои электронӣ, баргузориҳои ҳамасолаи намоишгоҳи байналмилалӣ китоб дар шаҳри Душанбе ва ҷашн гирифтани 4-сентябр ҳамчун Рӯзи китоб дар ҷумҳуриро метавон аз дастовардҳои назарраси даврони соҳибистиклолӣ дар самти рушди фаъолияти китобдории мамлакат арзёбӣ кард.

Таъкид мегардад, ки дар низоми фаъолияти китобдории тоҷик, агарчи ба тундӣ ҳам бошад, шурӯъ аз соли 2010 боздории таназзулу поёнравӣ ба амал омада, рӯшду инкишофи тадриҷӣ ба мушоҳида расид. Масалан, агарчи тайи солҳои 2001 – 2016 нишондиҳандаҳои оморӣ дар самти афзудан ё кам шудани теъдоди китобхонаҳои кишвар қариб, ки ба амал наомада, дар ҳудуди 1370 - 1430 адад сабт шуда бошанд ҳам, болоравӣ дар дигар самтҳои фаъолияти китобдорӣ, аз ҷумла захираи умумии китобу маҷаллаҳо ва теъдоди хонандагони китобхонаҳо таври назаррас ба мушоҳида мерасанд. Чунончи: дар соли 2010 теъдоди умумии китобу маҷаллаҳо дар ҳамаи китобхонаҳои ҷумҳурӣ 12078 ҳазор нусха ташкил дода, ин нишондиҳанда дар соли 2011 то 12526 ҳазор нусха ва дар соли 2015 то ба 16653 ҳазор нусха боло баромадааст. Мутаносибан, теъдоди хонандагони китобхонаҳо дар соли 2010 - 1193,0 ҳазор нафар, соли 2011 - 1311,5 ҳазор нафар, соли 2013 - 1331,8 ҳазор нафар, соли 2015 -

---

²⁵ Тоҷикистон: 20 лет государственной независимости: статистический сборник. – Душанбе: Шарқи озод, 2011. – С. 302-305; Тоҷикистон дар рақамҳо 2017 / Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – С. 69.

1461,8 ҳазор нафар ва соли 2016 бошад то ба 1626,7 ҳазор нафар афзоиш ёфтаанд.²⁶

Дар таҳқиқот қайд мегардад, ки бо ташаббуси шахсони алоҳида, соҳибқорони маҳаллӣ ва аҳолии шаҳраку дехот бо усули ҳашар низ китобхонаҳои нав дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ бунёд ёфтаанд. Ҳамзамон таъкид мешавад, ки дар зарфи 25 соли истиқлолияти давлатӣ дар ҷумҳурӣ теъдоди зиёди муассисаҳои нави таълимӣ сохта ба истифода дода шудаанд, ки ҳамаи онҳо дорои китобхонаҳои наву бо таҷҳизоти муосир мучаҳҳаз мебошанд.

Дар таҳқиқот нақш ва мақоми китобхонаҳои шахсӣ ҷиҳати чамъоварӣ, хифзу нигоҳдорӣ ва дастраси аҳоли намудани адабиёти нодиру камёфт бисёр хуб арзёбӣ шуда, таъкид мешавад, ки дар шароити номувофиқии ҷойгиршавии китобхонаҳои оммавӣ бо маҳалҳои аҳолинишин, китобхонаҳои шахсӣ метавонанд то андозае баҳри конёи намудани талаботи аҳоли бо китобу нашрияҳои даврӣ ва баланд бардоштани сатҳи маънавиёти онҳо саҳм гузоранд. Ба андешаи диссертант барои беҳтар намудану ба танзим даровардани фаъолияти китобхонаҳои шахсӣ: бояд низомномаи китобхонаҳои шахсӣ тартиб дода шавад ва ин китобхонаҳо зери роҳбарии китобхонаҳои марказӣ фаъолияти худро ба роҳ монанд ва пайваста аз ёрии илмиву методии онҳо бархӯрдор бошанд; дар ташкили китобхонаҳои нави шахсӣ ва таъмини онҳо бо бино ва замин дар радифи шахсони воқеию соҳибқорони муваффақ ҳамзамон бояд мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар шаҳру ноҳияҳо ва дехоти ҷумҳурӣ тадбирҳои мушаххас андешанд ва бо дастгириву сарпарастии онҳо ҳарчи бештар китобхонаҳои нави шахсии дастраси умум бунёд гарданд.

Зербоби дуюми боби аввали диссертатсия **“Сиёсати давлатӣ дар соҳаи китобдорӣ: ҷанбаҳои ҳуқуқӣ ва татбиқи барномаҳои давлатӣ”** ном дошта, дар он нақшу мақом, аҳамият ва вазъи татбиқи санадҳои асосии меъёриву ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти китобдорӣ дар ҷумҳурӣ – қонуну қарорҳо, консепсияву барномаҳои қабулшуда, мавриди омӯзишу таҳлил қарор гирифтаанд. Қайд мегардад, ки самтҳои асосии фаъолияти китобхонаҳо ва ҳуқуқи уҳдадорӣҳои онҳо ҳамчун муассисаҳои иҷтимоии фарҳангиву иттилоотӣ ҷиҳати чамъовариву коркард, гурӯҳбандиву феҳристиғорӣ, хифзу нигоҳдорӣ ва тарғибу ташвиқи сарватҳои фарҳангӣ дар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» (с.1997), «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (с.2003) ва дигар санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ҳамаҷониба мавриди арзёбӣ қарор гирифтаанд. Таъкид мешавад, ки дар шароити рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва пайваста инкишоф ёфтани мавриди

---

²⁶ Тоҷикистон: 20 лет государственной независимости: статистический сборник. – Душанбе: Шарқи озод, 2011. – С. 302-305; Тоҷикистон дар рақамҳо 2017 / Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – С. 69.

истифода қарор гирифтани технологияи муосири иттилоотӣ дар фаъолияти китобхонаҳо, зарурияти дар қонунгузори соҳаи китобдориву иттилоотӣ муайяну мушаххас намудани ҷойгоҳи китобхонаҳои электронӣ ҳамчун марказҳои ҷамъовариву коркард, гурӯҳбандиву тавсифнигорӣ, нигоҳдориву тарғиби манобеи электронӣ, пеш омадааст. Дар ин робита, дар диссертатсия матни тағйироту иловаҳо ба қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ», «Дар бораи иттилоот», «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар ВАО» ва қарори Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 августи соли 2012, №453 «Дар бораи Номгӯи гирандагони нусхаҳои хатмии ройғони ҳуччатҳо», пешниҳод шудааст.

Ҳамзамон дар зербоби мазкур таъкид шудааст, ки дар даврони истиклол барои мувофику мутобиқ намудани самтҳои афзалиятноки фаъолияти китобхонаҳои ҷумҳурӣ ба талаботҳои замони муосир 4 барномаи давлатӣ оид ба фаъолияти китобдорӣ: «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015», «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ барои солҳои 2006-2015», «Барномаи компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013» ва «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020» таҳия ва дар амал татбиқ карда шуданд. Татбиқи барномаҳои зикршуда, имкон дод, ки фонди китобхонаҳои мамлакат бо адабиёти тозанаҳр такмил ёбад, сатҳу сифати хизматрасонии китобдориву библиографӣ ба аҳоли бехтар шавад, теъдоди хонандагони китобхонаҳо афзояд, заминаи моддӣ-техникии китобхонаҳо тақвият ёбад, дар фаъолияти китобхонаҳо низоми нави худкори раванди китобдорӣ-иттилоотӣ бо истифода аз технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ҷорӣ шавад, бори нахуст барномаи таҳассусии ҳифзу нигоҳдорӣ ва истифодаи китобҳои электронӣ таҳия гардад, толорҳои нави хониши электронӣ ба фаъолият шурӯъ намоянд, рақамгардонии матни адабиёти нодиру камёб роҳандозӣ шавад, сомонаҳои интернетии китобхонаҳо таъсис ёбанд, наشري маҷаллаи таҳассусии «Китобдор» ба роҳ монда шавад, барои мутахассисони соҳа адабиёти нави илмӣ, таълимӣ ва методӣ таҳияву интишор шавад, ҳамкориҳои байналмилалӣ китобдорӣ густариш ёбад ва заминаҳои устувор барои воридшавии китобхонаҳои мамлакат ба ҷомеаи иттилоотӣ муҳайё карда шаванд. Дар диссертатсия бо мисолҳои мушаххас оид ба татбиқи нақшаи чорабинӣҳои ҳар як барномаи давлатӣ маълумот дода шудааст.

Дар зербоби сеюми боби аввали диссертатсия – «**Нақши озмуну фестивалҳои китобдорӣ дар тақмили фаъолияти китобхонаҳо**» ҳадафу вазифаҳо, тартиби баргузорӣ, талаботу шартҳои озмуну фестивалҳо дар соҳаи китобдорӣ ва нишонрасиву натиҷабархшии онҳо мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Қайд мегардад, ки дар даврони истиклол барои

пиносоӣ ва омӯзиши ваъи воқеии фаъолияти китобхонаҳои мамлакат ва андешидани тадбирҳои мушаххас чиҳати бартарарфосии камбудиву норасоииҳои ҷойдошта ва ҳамзамон таҳияву пешниҳоди тавсияномаҳо ва муайянсозии роҳҳои минбаъдаи рушди соҳа, дар радифи дигар ҷорабиниҳо, озмуну фестивалҳо баргузор шудаанд. Дар диссертатсия аҳамияти баргузори ва натиҷаи фестивалҳои «Китоб ва мусиқӣ», «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон», «Китоб ва мусиқӣ барои кӯдакону наврасони Тоҷикистон», озмунҳои «Ҷароғи ҳидоят», «Дониш талабу бузургӣ омӯз», «Китобхонаи намунавӣ», «Ҳамнишине беҳ аз китоб маҳо», «Китобдор, китобхона ва китобхонаи шахсии сол» мавриди таҳқиқу таҳлил қарор гирифтааст.

Таъкид мегардад, ки баъди ҷамъбасти озмуну фестивалҳо тавсияномаҳо ва пешниҳодҳои ҳайати ҳакамот татбиқи воқеии худро ёфта, барои бартарарф намудани камбудиву норасоииҳои ҷойдошта мусоидат қарданд. Аз ҷумла, барои таъмини китобхонаҳо бо адабиёти ниёзи хониш барномаи таъбу наشري китобҳои кӯдакону наврасон таҳия шуда, интишори онҳо аз ҷониби наشريётҳои давлатӣ ба роҳ монда шуд, бо мақсади таъмини китобхонаҳои бачагона ва мактабии ҷумҳурӣ бо кадрҳои баландиҳтисоси риштаи китобдори таҳассуси нави «Китобдор – омӯзгор» дар факултаи китобдорӣи Донишқадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода (ҳоло Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода), ҷорӣ шуд. Илова бар ин, бештари тавсияномаҳо, ки баъди ҷамъбасти озмунҳо пешниҳод шудаанд, барои ташаккули фаъолияти китобхонаҳои кунунӣ ва беҳтар намудани сатҳу сифати хизматрасонии китобдори, имрӯз ҳам муфид мебошанд.

Боби дуҷуми диссертатсия – **«Пайдоиш ва ташаккули китобхонаҳои электронӣ дар Тоҷикистони муосир»** аз се зербор иборат буда, дар он масоили таърихи пайдоиш, зинаҳои инкишоф ва фаъолияти китобхонаҳои электронӣ ҳамчун марказҳои нави фароҳамоварӣ, ҳифзу нигоҳдори ва истифодаву интиқоли манобеи электронӣ дар Тоҷикистон мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Дар зербори якум **«Имкониятҳои китобхонаҳои электронӣ дар тавлид ва паҳни иттилоот»** зикр шудааст, ки пайдоиши воситаҳои нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, барои тавлид, ҳифзу нигоҳдори ва интиқоли манобеи электронӣ, рушди китобчопкунии электронӣ шароити мусоид фароҳам оварда, дар бунёди китобхонаҳои электронии анъанавӣ ва маҷозӣ дар Тоҷикистон заминаи воқеӣ гузошт ва ин падида имкон дод, ки хизматрасонии китобдори беҳтару хубтар ба роҳ монда шавад ва эҳтиҷи ба китоб ва умуман иттилоот доштаи хонандагон, новобаста аз вақту замон, сари вақт қонеъ гардад.

Таъкид мешавад, ки ворид шудани воситаҳои муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳои мамлакат ва пайваст шудани китобхонаҳо ба шабакаи байналмилалии Интернет на танҳо барои роҳандозии тарзу усулҳои нави хизматрасонии

китобдорӣ ва сари вақт қонё намудани эҳтиёҷоти ба иттилоот доштаи хонандагон мусоидат намуд, балки барои бунёди захираҳои ҳуҷҷатҳои электронӣ ва дар ин замина бехтар намудани фаъолияти китобхонаҳои электронӣ ва бунёди сомонаҳои интернетӣ шароити мусоид фароҳам овард. Ҳамзамон дар диссертатсия 8 манбаи тақмили захираи китобхонаҳои электронӣ бо истифода аз воситаҳои нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Дар диссертатсия сомонаҳои интернетӣ ба ҳайси яке аз воситаҳои асосии иттилоотӣ-коммуникатсионии муосир муҳим арзёбӣ шуда, таъкид мегардад, ки имрӯз тавассути онҳо китобҳо доир ба соҳаҳои мухталифи дониш мавриди истифодаи ҳамагон қарор мегиранд ва бештари матни китобҳои пешниҳодшударо метавон на танҳо мутолиа кард, балки бе ягон мамоният берун кашада, барои истифодаи минбаъда нигоҳ дошт. Ин тамоюл бахусус барои тақмили роғони захираи китобхонаҳои электронӣ ва анъанавии шаҳру ноҳияҳо ва деҳоти ҷумҳурӣ мусоидат менамояд.

Истифодаи ҳадафманду бамавриди технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳои мамлакат, қабл аз ҳама, тақмили сатҳи дониши таҳассусии қормандони китобхонаҳо ва тайёрии касбии онҳоро тақозо мекунад. Дар ин робита, ҳубу ҳамаҷониба аз худ қардани асосҳои дониши компютерӣ, донишани вижағҳои истифодаи технология муосири иттилоотӣ ва низоми тарғиби электронии иттилоот аз ҷониби китобдор, барои бехтар қардидани фаъолияти китобдорӣ, шароити мусоид фароҳам оварда, имқон медиҳад, ки фонди ҷопӣ ва электронии китобхона тақмил ёбад, талабу дарҳости хонандагон оид ба ин ё он мавзӯ сари вақт қонё қардад ва барои таҳияву интишори дастурҳои методиву библиографӣ ва барғузори чорабиниҳои оммавии китобхона маводи зарурӣ ҷамъоварӣ қарда шавад.

Ба ақидаи муҳаққиқ барои рушди китобхонаҳои электронӣ ва пайваста тақмил додани захираҳои он, қабл аз ҳама, зарур аст, ки дар радифи наشري китобҳои ҷопӣ, наشري ҳатмии китобҳои электронӣ ба роҳ монда шавад.

Дар зербоби дуюм **«Раванди компютерқунонии китобхонаҳо»** масоили компютерқунонии китобхонаҳои ҷумҳурӣ ва дар ин робита ваъзи воқеии татбиқи барномаҳои давлатии соҳаи китобдорӣ дар самти таъмини китобхонаҳои мамлакат бо технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, мавриди омӯзиш қарор қарифтааст. Таъкид мешавад, ки баррасии масъалаи компютерқунонии китобхонаҳои Тоҷикистон ҳануз дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ тавачҷуи олимони соҳаи китобдориро ба худ ҷалб қарда бошад ҳам, аммо, бо дарназардошти се омил: яқум – оғоз ва идомаи ҷанғи шаҳравндӣ дар мамлакат, ки боиси ҳалалдор сохтани раванди муътадили ҳаёти ҷомеа қардид, дуюм – аз нигоҳи иқтисодӣ

маблағгузорӣ нашудани китобхонаҳо чихати харидории таҷҳизоти муосири технологӣ ва сеюм – ҳузур надоштани мутахассисони касбӣ, донандагони вижагиҳои асосҳои дониши компютерӣ дар китобхонаҳо, ин масъала дар фаъолияти китобхонаҳо роҳандозӣ нагардид. Қабули «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» ва «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ барои солҳои 2006-2015» ба автоматисозии равандҳои китобдорӣ иттилоотӣ, компютеркунонӣ ва ҷорӣ намудани технологияи нави иттилоотӣ дар фаъолияти китобхонаҳои мамлакат, мусоидат карданд.

Раванди асосии компютеркунонии китобхонаҳои мамлакат баъд аз қабули «Барномаи компютеркунонии китобхонаҳои давлатӣ оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013» оғоз ёфт. Барномаи мазкур бо мақсади муҳайё сохтани шароитҳои зарурӣ баҳри баланд бардоштани самаранокии фаъолияти китобхонаҳои давлатӣ оммавӣ тавассути ҷорӣ намудани технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ, таъмини дастбӯии истифодабарандагон ба фондҳои китобхонаҳо ва марказҳои иттилоотӣ ватанӣ хориҷӣ, таҳия гардид. Дар диссертатсия таҳлили муқоисавӣ вазъи воқеии иҷроӣ бандҳои Нақшаи ҷорабиниҳои Барномаи мазкур дар вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Дар таъриҳ ба таҳқиқотҳои сотсиологӣ «Сатҳи таъминоти китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо технологияи иттилоотӣ – коммуникатсионии муосир ва истифодаи он дар фаъолияти китобдорӣ» ва «Вазъи дастрасии хонандагон ба технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионии муосир дар китобхонаҳо ва сатҳи истифодаи он», ки аз ҷониби ходимони илмӣ шӯъбаи фаъолияти китобдорӣ Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотӣ фарҳанг ва иттилоот соли 2016 дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ баргузор шуда буд, диссертант вазъи таъмин ва истифодаи технологияи муосирро дар фаъолияти китобхонаҳои мамлакат таҳлил намуда, истифодаи натиҷаи таҳқиқотҳои доиршударо чихати ислоҳи камбудиҳои ҷойдошта бисёр муҳим арзёбӣ кардааст.

Таъкид мешавад, ки новобаста аз қабул ва татбиқ шудани барномаҳои давлатӣ дар соҳаи китобдорӣ ва ҷалби дигар воситаҳо дар самти таъмин намудани китобхонаҳо бо технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, то ҳанӯз на ҳамаи китобхонаҳои мамлакат бо компютерҳо ва дигар технологияи нав таҷҳизотонида шудаанд ва барои таъмини комили китобхонаҳо бо технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ таҳия ва қабули «Барномаи давлатӣ компютеркунонии китобхонаҳои Тоҷикистон» барои дах соли минбаъда мувофиқи мақсад мебошад.

Дар зербоби сеюми боби дуюми таҳқиқот «**Вижагиҳои фаъолияти шабакаи китобхонаҳои электронӣ дар ҷумҳурӣ**» масоили бунёди китобхонаҳои электронӣ ва сомонаҳои интернетӣ ташкилоту

идораҳо ва мактабҳои олии ҷумҳурии мавриди омӯзишу таҳлил қарор гирифта, афзалиятҳои фаъолияти онҳо дар қонеъ намудани ниёзҳои иттилоотӣ-маърифатии хонандагон нишон дода шудааст. Таъкид мегардад, ки китобхонаҳои электронӣ ва сомонаҳои интернетӣ вобаста ба имкониятҳои техникӣ, технологӣ ва мутахассисони касбии ташкилоту муассисаҳо фаъолияти худро роҳандозӣ намуда, аз нигоҳи вижагиҳои созмонбёбию хизматрасонӣ аз ҳамдигар тафовут доранд ва тибқи меъёрҳои ягона бунёд нашудаанд. Дар диссертатсия фаъолияти Китобхонаи вилоятии ба номи Тошхоча Асири, Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар, Китобхонаи мусири пойтахт, Китобхонаи илмии маҷозии (виртуалии) Тоҷикистон, Китобхонаи миллии электронии Тоҷикистон дар самти роҳандозии низоми худкори равандҳои китобдорӣ-иттилоотӣ, ташкили захираҳои ҳуҷҷатҳои электронӣ ва таъхияи феҳристҳои электронӣ, таҳлил шудааст.

Таъкид мешавад, ки нақш ва мақоми китобхонаҳои электронӣ ва сомонаҳои интернетии муассисаҳои илмӣ ва донишкадаву донишгоҳҳои олии дар қонеъ намудани эҳтиёҷоти ба манобеи электронӣ доштаи хонандагон назаррас буда, ҳамчун китобхонаҳои муассисаҳои таълимӣ, бо дарназардошти таъинот ва вазифаҳои худ дар ҷамъовариву тарғиби адабиёти илмӣ, таълимӣ ва методӣ сахм мегиранд ва тавассути сомонаҳои интернетии худ тавачҷуҳои хонандагонро бештар ба амиқомӯзии фанҳои таълимӣ ва адабиёти марбут ба соҳаҳои мухталифи дониш, ҷалб менамоянд. Бо дарназардошти ин вижагиҳо дар диссертатсия фаъолияти китобхонаҳои электронӣ ва сомонаҳои интернетии Китобхонаи марказии илмии ба номи Индира Гандии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Донишгоҳи славянии Россияву Тоҷикистон, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи академик М.С.Осимӣ, Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш.Шоҳтемур, Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино, Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ, Донишқадаи молия ва иқтисодии Тоҷикистон, Донишқадаи давлатии тичорати Тоҷикистон, Донишқадаи исломии Тоҷикистон ба номи Имоми Аъзам-Абӯҳанифа, Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров, Донишгоҳи Осиеӣ Марказӣ, Донишгоҳи шаҳри Хоруғ, мавриди таҳқиқу таҳлил қарор гирифтааст. Ҳамзамон сомонаҳои интернетии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (www.mmk.tj), Маркази технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (www.termcom.tj), Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон (<http://maorif.tj/>), Энциклопедияи миллии тоҷик (donishnoma.tj), нависанда, шоир ва мунаққиди тоҷик Баҳром Фирӯз (firuz.tj/tj/books), ширкатҳои «Фимдод - хизматрасониҳои технологияҳои иттилоотӣ» (maktab.tj) ва (sattor.com/tojiki.html), мавриди таҳлил қарор гирифтаанд, ки бо хусусиятҳои худ аз ҳамдигар фарқ мекунанд.

Афзалияти дигари сомонаҳои интернетиро метавон дар рақамгардониву пешниҳоди китобҳои нодирӣ камӯб мушоҳида кард. Чунонки таҳлилҳо нишон медиҳанд бештари китобхонаҳои мамлакат аз нарасидани китобҳои илмиву бадеӣ, наспрҳои маълумотдиҳанда, бахусус донишномаҳо ба забони тоҷикӣ танқисӣ мекашанд ва ҳатто барои харидорӣ намудани онҳо маблағи кофӣ надоранд. Вобаста ба ин масоил, таъкид мегардад, ки барои мукаммал гардонидани фонди китобхонаҳо китобдорон имкон доранд бо истифода аз сомонаҳои интернетӣ матни электронии китобҳои дар фонди китобхона мавҷуднабударо берун капида, барои истифодаи минбаъда нигоҳ доранд. Масалан, китобдорон метавонанд бо истифода аз сомонаи Энциклопедияи миллии тоҷик «donishnoma.tj», ба наспрҳои маълумотдиҳандаи ин муассиса: «Энциклопедияи Миллии Тоҷик» (ибораат аз 5 ҷилд), «Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик» (ибораат аз 3 ҷилд), донишномаҳо барои хурдсолон, аз қабили «Донишномаи мухтасари кӯдакон ва наврасон» (наспри дуввуми тақмилшуда) ва диг. шинос шаванд ва бе ягон мамоният матни электронии китобҳои дар шакли pdf пешниҳодшударо ба захираи электронии китобхонаи худ интиқол диҳанд.

Хулоса

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Ҳамин тавр, омӯзиш, таҳқиқ ва таҳлилу баррасии вазъ ва ҳолати фаъолияти навъҳои гуногуни китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол имкон дод, ки натиҷаҳои зерин ҳосил шаванд:

1. Дар даҳсолаи аввали соҳибистиклолӣ бо иллати оғози ҷанги шаҳрвандӣ дар ҷумҳурӣ (солҳои 1992-1997) дар радифи дигар муассисаҳои фарҳангӣ, нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти китобхонаҳои мамлакат бо таври назаррас коҳиш ёфта, теъдоди китобхонаҳо, захираи китобии онҳо ва шумораи хонандагон – истифодабарандагони китобхонаҳо сол то сол кам шудааст. Ба ин ҳолат омилҳои гуногун сабаб гардиданд, аз ҷумла: аз байн рафтани китобхонаҳо дар минтақаҳои офатзадаи ҷанги шаҳрвандӣ; аз фаъолият боз мондани китобхонаҳо ва талаву тороч гардидани молу амволи онҳо; табдил дода шудани бинои китобхонаҳо ба штабҳои низомии силохдорон; ба тавозуни муассисаю таъкилотҳои дигар ва шахсони воқеӣ гузаронидани бинои китобхонаҳо; шахсиқунонии муассисаҳои фарҳангӣ, аз ҷумла китобхонаҳо; ғайримаксаднок ва ғайриқонуний истифода шудани бинои китобхонаҳо ва ҳудуди онҳо; дар биноҳои номувофиқу садамавӣ қарор доштани китобхонаҳо, бахусус дар деҳоти кишвар; ба шароити фаслҳои сол ҷавобгӯӣ набудани бинои китобхонаҳо; номувофиқии ҷойгиршавии китобхонаҳо ба шумораи маҳалҳои аҳолинишин, бахусус дар деҳоти кишвар; қатъ ёфтани воридашавии нусаҳои ҳатмӣ аз ҷониби муассисаҳои интишоротӣ;

афзудани нархи маҳсулоти чопӣ ва дигар васоити нигоҳдорандаи иттилоот; бо таври кофӣ маблағгузорӣ нашудани китобхонаҳо; паст будани маоши кормандони китобхонаҳо; тарки вазифа кардани китобдорони соҳибтаҷриба; муҳочир шудани аҳолии таҳҷойӣ; ҷумхуриро тарк кардани аҳолии ғайритаҳҷойӣ [4-М; 6-М; 8-М; 11-М; 25-М].

2. Хотима ёфтани ҷанги шаҳрвандӣ ва ба имзо расидани Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий дар Тоҷикистон барои инкишофи тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла соҳаи китобдорӣ шароитҳои зарурӣро муҳайё сохт. Ҳукумати мамлакат ҷиҳати беҳтар намудани фаъолияти китобхонаҳо тадбирҳои мушаххас андешид. Дар маҷмӯъ барои таҳкими фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон як қатор омилҳо мусоидат намуданд, аз ҷумла: ҷараёни рушди ҳаёти иҷтимоию сийёсӣ ва иқтисодию фарҳангии ҷомеа; дастгирии мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ташаббусҳои алоҳидаи шахсони воқеӣ; ҷудо шудани маблағҳои мақсаднок аз ҳисоби бучети давлат барои азнавсозӣ ва бунёди китобхонаҳои наву замонавӣ; тақвият ёфтани заминаи моддиву техникаи китобхонаҳо дар партави қабули барномаҳои давлатӣ ва татбиқи онҳо; баланд шудани масъулияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ваколатдор дар соҳаи китобдорӣ ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ ҷиҳати ислоҳоти инфрасохтори китобхонаҳо; иштироқи фаъолонаи китобхонаҳо барои соҳиб шудан ба бурсҳои хурд ва татбиқи лоиҳаҳои китобдорӣ; аз ҷониби шахсони воқеиву ҳуқуқӣ бунёд шудани китобхонаҳои нав ва такмил ёфтани фонди онҳо [4-М; 6-М; 8-М; 11-М; 25-М].

3. Дар даврони истиқлол, санадҳои меъёриву ҳуқуқи қабулшуда асоси қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар соҳаи китобдорӣ ба расмият дароварда, барои тақвияти фаъолияти иттилоотӣ, иҷтимоию фарҳангӣ ва маърифатии китобхонаҳои мамлакат ва танзими фаъолияти онҳо шароити зарурӣ фароҳам оварданд [6-М; 7-М].

4. Дар баробари таҳияву қабули санадҳои меъёриву ҳуқуқи мазкур, то ҳанӯз на ҳамаи масъалаҳои марбут ба фаъолияти китобхонаҳо ифодаи расмии худро дар қонунгузорию ҷорӣ соҳаи китобдорӣ пайдо намудаанд. Аз ҷумла: ҷойгоҳи китобхонаҳои электронӣ ҳамчун марказҳои ҷамъовариву коркард, гурӯҳбандиву тавсифнигорӣ, нигоҳдориву тарғиби манобеи электронӣ ва батанзимдарории фаъолияти онҳо дар қонунгузорию соҳаи китобдорӣ, муайяну мушаххас карда нашудаанд; на ҳамаи мафҳумҳои марбут ба фаъолияти китобдорӣ, аз қабили «манобеи электронӣ», «иттилооти электронӣ», «воситаҳои электронию ахбори омма» дар қонунгузорию соҳавӣ ворид шудаанд [6-М; 7-М].

5. Қабул ва татбиқи барномаҳои давлатӣ дар соҳаи китобдорӣ барои таҳаввули фаъолияти китобхонаҳои мамлакат, тақвияти заминаҳои моддиву техникаи китобхонаҳо, такмили фонди онҳо ва беҳтар шудани ҳадамоти китобдорӣ мусоидат намуданд. Дар ин замина қорҳои зерин ба анҷом расонида шудаанд: китобхонаҳои нави замонавӣ дар минтақаҳои гуногуни кишвар бунёд ёфта, бинои 75 китобхона дар шаҳру ноҳияҳои мамлакат таъмир карда шуданд; заминаи моддӣ-техникаи китобхонаҳо мустаҳкам шуда, қисме аз онҳо бо технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, таҷҳизоти хабардиҳӣ сӯхторхомушқунӣ, рӯшноидиҳӣ мушоҳидавӣ мучахҳаз гардонида шуданд; дар фаъолияти китобхонаҳои калонтарини мамлакат низоми худкори китобдорӣ-иттилоотӣ қорӣ карда шудааст; теъдоди китобхонаҳои электронӣ ва хонандагони маҷозӣ зиёд шуда, захираҳои ҳуҷҷатҳои электронӣ ташаккул ёфтанд; фонди китобхонаҳои анъанавӣ такмил ёфта, шумораи хонандагони муқимӣ дар китобхонаҳои мамлакат тадриҷан афзудааст; китобхонаҳои миллий, ҷумҳуриявӣ ва вилоятӣ тавассути пайвастшавӣ ба шабакаи Интернет ба фазои муосири иттилоотӣ ҳаҷон ворид гардида, дар фаъолияти онҳо таҳияи феҳристҳои электронӣ ва рақамгардонии ҳазинаи китобҳо роҳандозӣ карда шудааст; доираи пажӯҳиш ва таҳқиқоти илмӣ оид ба масоили назариявӣ китобшиносӣ, китобхонашиносӣ, библиографиносӣ ва таърихи китоби тоҷик васеъ гардида, сатҳу сифати пажӯҳишҳои илмӣ дар самти омӯзиши таъриху фарҳанги китобдорӣ беҳтар шуда, теъдоди китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимию методӣ бо забони давлатӣ барои китобдорон афзуда, савияи дониши касбии китобдорон тадриҷан баланд гардидааст; ҳамкориҳои байналмилалӣ китобдорӣю иттилоотӣ дар самти мубодилаи байналмилалӣ китоб, омӯзиши таҷрибаи пешқадами китобдорӣ, баргузориҳои чорабиниҳои илмӣ ва тарбияи мутахассисони соҳа густариш ёфтаанд; сатҳу сифати чорабиниҳои иттилоотӣ, фарҳангӣ ва маърифатӣ дар китобхонаҳои мамлакат беҳтар гардида, матбуоти даврии китобдорӣ ташаккул ёфтааст [6-М; 12-М; 16-М].

6. Таҳлилҳо нишон дод, ки дар баробари дастовардҳо дар ин самт бо сабаби ҷудо нагардидани маблағҳои пешбинишуда на ҳамаи нақшаи чорабиниҳои татбиқи барномаҳои давлатӣ соҳаи китобдорӣ иҷро шудаанд. Аз ҷумла: «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» 27,03% иҷро нашудааст; бинобар сабаби таҷдиди сохтор ва дар бинои нав ба фаъолият шурӯъ кардани Китобхонаи миллии Тоҷикистон, маблағгузориҳои «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ барои солҳои 2006-2015» аз соли 2012 қатъ ёфта, 30,9% барнома иҷро нашудааст; бандҳои 10-12 ва қисман бандҳои 2, 4 ва 7-и «Барномаи компютеркунонии китобхонаҳои давлатӣю оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013», ки марбут ба таъмини

китобхонаҳо бо барномаи «Ирбис», таҳияи веб-сайтҳо, феҳристҳои электронӣ, рақамгардонии нашрҳои нисбатан пурқимат, тапшики пабакаи дохилӣ ва пайвастанавӣ ба Интернет дар китобхонаҳои шаҳрӣ ва ноҳиявӣ мебошанд, иҷро нашудаанд; ҳамчунин «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020» дар давоми ду сол (солҳои 2015-2016) ҳамагӣ 3,2% иҷро шудааст [6-М; 12-М; 16-М].

7. Баргузорию озмуну фестивалҳои китобдорӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ барои беҳтар намудани сатҳу сифати хизматрасонии китобдорӣ, ташаккули майлу рағбати китобхонӣ, таъмини дастрасӣ ба мероси таърихиву фарҳангӣ, баланд бардоштани фарҳанги иттилоотӣ ва ҷорӣ намудани навгониҳо дар фаъолияти китобхонаҳои мамлакат мусоидат карда, имкон додаанд, ки фаъолияти китобхонаҳо аз рӯи ҷунун меъёрҳо баҳогузорию карда шаванд: нақши китобхонаҳо ҳамчун муассисаи фарҳангӣ ва иттилоотӣ дар тарғиби адабиёти риштаҳои гуногуни дониш; дороии фонди китобхонаҳо ва вазъи қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти аҳоли ба китоб; нишонрасиву натиҷабархӣ чорабиниҳои баргузоршуда дар китобхонаҳо; вазъи таъмини китобхонаҳо бо асноди коргузорию ва дастгоҳи маълумотӣ-библиографӣ (нашрҳои маълумотдиханда, системаи феҳристу картотекаҳо); ҷалб кардани воситаҳои ғайрибуҷавӣ барои таҳкими заминаҳои моддиву техникаи китобхонаҳо; сарҳадҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ дар беҳбуд кардани фаъолияти китобхонаҳо [6-М; 9-М; 13-М].

8. Таҳлили маводи ҷамъбастию озмунҳо нишон дод, ки дар рафти дастовардҳо дар фаъолияти китобхонаҳои кишвар камбудиву норасоии зиёд ошкор шуданд. Аз ҷумла: кам ворид шудани адабиёти тоза нашр ба китобхонаҳо; ҷандон таваҷҷуҳи хонандаро ба мутолиаи китоб ҷалб накардани чорабиниҳои ба ин ё он муносибат баргузоркардаи китобхонаҳо; номуқамалии захираи нашрҳои маълумотдихандаи китобхона (донишномаҳо, луғатҳо, маълумотномаҳо, роҳномаҳо, тақвимҳо); ба таври кофӣ фаъолият накардани дастгоҳи маълумотӣ-библиографӣ китобхонаҳо (феҳристҳои алифбой ва мураббаъӣ); маҳдуд будани обуна ба нашрияҳои даврӣ; бо асноди коргузорию сари вақт таъмин нагаштани китобхонаҳо; таъмирталаб ва дар ҳолати садамавӣ қарор доштани китобхонаҳо; бинои мустақил надоштани китобхонаҳо; бо технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва мутахассисони баландхаттисоси нӣз доштани китобхонаҳо [6-М; 9-М; 13-М].

9. Рушди технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ барои бунёди китобхонаҳои шакли нав – китобхонаҳои электроники анъанавӣ ва маҷозӣ дар Тоҷикистон заминаи воқеӣ гузаштааст. Ба фаъолият шурӯъ кардани китобхонаҳои электроники анъанавӣ ва маҷозӣ ҳамчун падидаи нав дар ҳаёти китобдорӣ мамлакат нисбат ба китобхонаҳои суннатӣ дорои ҷунун вижаҳои хос мебошанд:

китобхонаи электрони анъанавӣ имкон дорад новобаста аз пайвастишавӣ ба шабакаи байналмилалӣ Интернет дар захираҳои худ матнӣ электрони китобҳои ҷоширо бо низоми муайян ва дастрас ба хонанда нигоҳ дошта, ҷабҳияти китобдориро ба роҳ монанд; китобхонаи электрони мачозӣ метавонад дар захираҳои худ навъи гуногуни китобҳои электрониро бо низоми муайян ва дастрас ба хонандаи дурдаст нигоҳ дошта, хизматрасони фосолавиро бо истифода аз шабакаи байналмилалӣ Интернет роҳандозӣ намояд; гунҷоиши захираи ҳуҷҷатҳои электронӣ дар навъҳои гуногуни ҳомилҳои электронӣ истифодаи мафҳузгоҳҳои китобиро аз байн мебаранд; низоми ҷамъоварӣ, коркард, гуруҳбандӣ, нигоҳдорӣ ва тарғиби электрони иттилоот имкон медиҳад, ки талаботи иттилоотии истифодабарандагон дар вақту замони дилхоҳ қонеъ гардад; пажӯҳишу дарёфти китобҳои электронӣ вақти тӯлониро талаб накарда, дарҳости хонанда ба ин навъи китобҳо сари вақт иҷро мешавад; китобҳои электрониро хонанда метавонад новобаста аз макони нигоҳдорӣ ва замони истифода бе ягон маъмоният дастрас ва мутолиа намояд [2-М; 6-М; 10-М; 14-М; 17-М; 18-М; 19-М; 24-М].

10. Дар радиои дастовардҳои назаррас дар самти бунёди китобхонаҳои электронӣ, ҳанӯз камбудихое вучуд доранд, ки ба рушди ин навъи китобхонаҳо монеа эҷод мекунанд. Аз ҷумла: на ҳамаи китобхонаҳои мамлакат, бахусус китобхонаҳои деҳот бо технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ таҷҳизонида шудаанд; китобхонаҳо аз имконоти воситаҳои нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ кам истифода менамоянд ва то кунун дар аксари китобхонаҳои мамлакат, сомонаҳои интернетӣ таъсис наёфтаанд; то ҳанӯз баъзе донишгоҳу донишкадаҳои ҷумҳури сомонаҳои интернетии худро таъсис намодаанд ва барои ташкили китобхонаҳои электронӣ тадбир ҳам наандешидаанд; ҳамчунин китобхонаҳои мамлакат ва китобхонаҳои донишгоҳу донишкадаҳои олии кишвар фонди ягонаи электрони худро таъсис намодаанд; дар муассисаҳои интишороти мамлакат дар радиои нашри китобҳои ҷопӣ, нашри ҳатмии китобҳои электронӣ роҳандозӣ нашудааст; на ҳамаи китобхонаҳои электронӣ дорои дастгоҳи маълумотӣ-библиографӣ мебошанд; дар бештари нашрҳои электронӣ сарчашмаҳои аслии маводи электронишуда нишон дода намешаванд; бештари китобхонаҳои мамлакат ба мутахассисони баландхатисоси соҳаи китобдорӣ, бахусус донандагони вижагӣҳои истифодаи технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, иттилоотшиносӯ иттилоотсоз, менечеру барномарез эҳтиёҷ доранд; оид ба ташкили китобхонаҳои электронӣ маводи методиву меъёрӣ кам таҳия ва интишор шудаанд [2-М; 6-М; 10-М; 14-М; 17-М; 18-М; 19-М; 24-М].

11. Раванди компютеркунонии китобхонаҳои мамлакат барои рушди ҷабҳияти китобдорӣ мусоидат карда, шароит фароҳам овард,

ки: дар фаъолияти китобхонаҳои мамлакат низоми нисбатан комили худкори равандҳои китобдорӣ-иттилоотӣ бо истифода аз барномаҳои соҳавии «Ирбис» ва «Алеф» қорӣ шаванд; дастрасӣ ба мутолиаи китобҳои электронӣ, савтӣ (аудиокитобҳо) ва манобеи электронии марказҳои иттилоотӣ ва китобхонаҳои ватанию хориҷӣ таъмин гарданд; дастгоҳи маълумотӣ-библиографии электронӣ (нашрҳои маълумотдиҳандаи электронӣ, системаи феҳристу картотекаҳои электронӣ) ташкил карда шавад; рақамгардонии нашрҳои ҷопӣ роҳандозӣ шавад; нусхабардории матни китобҳои ҷопӣ ва берункашии матни маводи дар шакли pdf пешниҳодшуда ба роҳ монда шавад; талорҳои хониши электронӣ ва маҷозӣ ташкил карда шаванд; сомонаҳои интернетӣ таъсис дода шаванд; интернет-транслатсияи ҷорабиниҳои муҳимми илмӣ ва таҳассусии китобдорӣ баргузор гарданд; ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти мубодилаи китобҳо, баргузори ҷорабиниҳои соҳавӣ густариш ёбанд; низоми расонидани ҳуҷҷатҳои электронӣ дар фаъолияти абонементи байни китобхонаҳо қорӣ шавад; имкони тақмили захираи китобхонаҳои электронӣ пайдо шавад; истифода ва тавассути ҳомилҳои электронӣ интиқол додани ҳуҷҷатҳои электронӣ ба роҳ монда шавад [3-М; 6-М; 21-М; 22-М; 27-М].

12. Омӯзиш ва таҳлили вазъи компютеркунонии китобхонаҳои мамлакат нишон дод, ки то ҳанӯз дар ин самт корҳои зиёд ба анҷом нарасидаанд. Аз ҷумла: дар бештари китобхонаҳои мамлакат автоматикунонии равандҳои китобдорӣ иттилоотӣ суҷ ба роҳ монда шудааст; на ҳамаи китобхонаҳои мамлакат бо технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ таъмин карда шудаанд; бештари китобхонаҳои мамлакат, баҳусус дар деҳоти ҷумҳурӣ ба шабакаҳои гуногуни телекоммуникатсионӣ ва иттилоотӣ, аз қабилӣ Интернет дастрасӣ надоранд; воситаҳои нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ҳамчун манбаъҳои муҳимми тақмили захираи китобхонаҳои электронӣ на ҳамеша истифода мешаванд; баъзе аз таҷҳизотҳои насбшуда дар китобхонаҳо, аз қабилӣ компютерҳо мутобиқи таъйинот ва имконият корношоам гардидаанд; ҷамъоварӣ, коркард, гуруҳбандӣ ва танзими истифодаи ҳуҷҷатҳои электронӣ тибқи муқаррароти соҳавӣ роҳандозӣ нашудааст; сатҳи дониши таҳассусии китобдорон, баҳусус дар самти истифодаи технологияи муосир дар фаъолияти китобхонаҳо бо таври кофӣ ба талабот ҷавоб наметаҳад [3-М; 6-М; 21-М; 22-М; 27-М].

Тавсияҳо онд ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Барои тақмили фаъолияти минбаъдаи китобхонаҳои анъанавӣ ва электронии мамлакат тавсияҳои зерин пешниҳод мешаванд:

- бо дарназардошти рушди технологияи муосир, навъ ва вижагиҳои фаъолияти китобхонаҳои мамлакат тақмил додани мазмуну муҳтавои санадҳои меъёриву ҳуқуқии соҳаи китобдорӣ;

- тахияи барномаи давлатии «Рушди китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030»;

- бо дарназардошти шумораи аҳоли ва мавқеи ҷойгиршавии маҳалҳои аҳолинишин таъсис додани китобхонаҳои нави оммавӣ, ташкил намудани китобхона-филиалҳо, китобхонаҳои сайёр, китобхонаҳои мутаҳаррик (мобилӣ) ва нуқтаҳои китобдихӣ;

- таъмини китобхонаҳои мамлакат (бахусус китобхонаҳои шахру ноҳияҳои дурдаст ва баландкӯҳи ҷумҳурӣ) бо биноҳои мувофиқи замонавӣ ва технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ;

- истифодаи бамавриди шабакаи байналмилалӣ Интернет барои тарғиби фонди китобӣ, ҷалби хонандагон ба китобхона, таъсиси китобхонаҳои электронӣ ва сомонаҳои интернетӣ;

- бунёди фонди ягонаи электронии китобхонаҳои мамлакат дар доираи фаъолияти Китобхонаи миллии электронии Тоҷикистон ва мактабҳои олии дар доираи фаъолияти Китобхонаи электронии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон тавассути роҳандозии ҳамкориҳои дастаҷамъона бо китобхонаҳои оммавӣ ва донишгоҳу донишқадаҳои кишвар;

- ташкили шӯъбаҳои ғоибонаи факултаи китобдорӣ дар назди донишгоҳҳои давлатии шаҳрҳои Хучанд, Кӯлоб, Хоруғ ва ташкили Донишқадаи тақмили ихтисоси кормандони китобхонаҳои мамлакат дар шаҳри Душанбе.

Дар заминаи натиҷаҳои бадастомода минбаъд метавонанд ба ҳайси таҳқиқотҳои ҷудоғона **масоили зерин** мавриди омӯзиш қарор гиранд:

- «Вазъи таъбу наشري китобҳои ҷопӣ ва электронӣ дар Тоҷикистони соҳибистиклол»;

- «Татбиқи равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон»;

- «Рушди библиографияи миллии тоҷик дар даврони истиклол»;

- «Фаъолияти китобхонаҳои шахсӣ дар Тоҷикистони муосир»;

- «Нақши озмуни ҷумҳуриявӣ «Фурӯғи субҳи доноӣ ...» дар рушди ҳаёти маънавии ҷомеа».

**Муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои диссертатсия
дар интишороти зерин инъикос ёфтаанд:**

**Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА Вазорати маориф ва илми
Федератсияи Россия ба таъб расидаанд**

[1-М]. Комилов М. Инъикоси осори Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар библиографияи тоҷик / М. Комилов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2019. – №3 (66). – С. 195-204.

[2-М]. Комилов М. Истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар китобхонаҳои Тоҷикистон / М. Комилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2019. – №5. – Қисми 1. – С.175-180.

[3-М]. Комилов М. Компютеркунонии китобхонаҳои Тоҷикистон: вазъи кунунӣ ва дурнамои рушд / М. Комилов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ: наشرҳои ДДОТ ба номи С. Айни. – 2019. – №3. – С.286-292.

[4-М]. Комилов М. Рушди китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол / М. Комилов // Муаррих. – 2019. – №2 (18). – С. 124-128.

Дар нашрҳои алоҳида

[5-М]. Китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол: феҳристи адабиёт / мураттиб М. Комилов. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 312 с.

[6-М]. Комилов М. Истиқлолият ва рушди фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон (солҳои 1991-2016): рисола / М. Комилов. – Душанбе: Аржанг, 2020. – 262 с.

Мақолаҳои дар дигар нашрҳои ба таъбрасида

[7-М]. Комилов М. Таҳкими заминаи меъёрӣ-ҳуқуқии фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол / М. Комилов // Паёмномаи фарҳанг. – 2015. – №3 (31). – С. 55 –58.

[8-М]. Комилов М. Рушди шабакаи китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол / М. Комилов // Паёмномаи фарҳанг. – 2016. – №4 (36). – С. 67-77.

[9-М]. Комилов М. Созмондиҳии озмуни китобхонаҳои мамлакат дар даврони истиқлол / М. Комилов // Паёмномаи фарҳанг. – 2016. – № 2 (34). – С.65-71.

[10-М]. Комилов М. Бунёди китобхонаҳои электронӣ дар Тоҷикистон / М. Комилов // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VI: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. 75-101.

[11-М]. Комилов, М. Давраҳои асосии рушди китобхонаҳои Тоҷикистон дар замони истиқлол / М. Комилов // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VI: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. 254-272.

[12-М]. Комилов М. Татбиқи барномаҳои давлатӣ ва лоиҳаҳои илмӣ соҳаи китобдорӣ дар даврони истиқлол / М. Комилов, Ш. Комилзода // Паёмномаи фарҳанг. – 2017. – №4 (40). – С. 64-73.

[13-М]. Комилов М. Ташкил ва гузаронидани озмуну фестивалҳо дар соҳаи китобдорӣ / М. Комилов // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VI: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. 279-291.

[14-М]. Комилов М. Фаъолияти китобхонаҳои электронии анъанавӣ ва маҷозӣ дар Тоҷикистон / М. Комилов // Ташаққули фарҳанги хизматрасонӣ ва баланд бардоштани нуфузи фаъолияти китобхонаҳо дар ҷомеаи муосир: маводи конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, 4-5 майи соли 2017, ш. Душанбе. – Душанбе, 2017. – С.97-102.

[15-М]. Комилов М. Нақши китобхонаҳои ҷумҳурӣ дар ташаққули маънавии ҷомеаи муосир / М. Комилов, Г. Бутаева // Душанбе. – 2018. – №6. – С. 71-72.

[16-М]. Комилов М. Истиқлолият ва рушди фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон / М. Комилов, Ш. Комилзода // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VII: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С. 130-145.

[17-М]. Комилов М. Манбаъҳои тақмили захираи китобхонаҳои электронӣ / М. Комилов // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VII: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С.21-25.

[18-М]. Комилов М. Нақши сомонаҳои интернетӣ дар тақмили фонди китобхонаҳо / М. Комилов // Нақши китобхонаҳои ҷумҳурӣ дар ташаққули маънавии ҷомеаи муосир: маводи конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, 4-5 майи соли 2018., ш. Душанбе. – Душанбе, 2018. – С. 102-105.

[19-М]. Комилов М. Наشري китобҳои электронӣ ва тарғиби онҳо тавассути Интернет / М. Комилов // Ҷойгоҳи китоби анъанавӣ дар шароити рушди технологияи иттилоотӣ: маводи конфронси байналмилалӣ, 18 октябри соли 2018, ш. Душанбе. – Душанбе: Истеъдод, 2018. – С. 34-42.

[20-М]. Комилов М. Саҳми сомонаи КМТ дар тарғиби фарҳанги китобдорӣ / М. Комилов // Роҳҳои татбиқи инноватсия дар фаъолияти китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, 3 сентябри с. 2018. – Душанбе, 2018. – С. 128-133.

[21-М]. Комилов М. Татбиқи равандҳои инноватсионӣ дар Китобхонаи миллии Тоҷикистон / М. Комилов // Фаъолияти

инноватсионӣ дар соҳаи китобдорӣ: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С.221-231.

[22-М]. Комилов М. Таҳқиқи равандҳои инноватсионӣ дар китобхонаҳои марказӣ ва макотиби олии ҷумҳурӣ / М. Комилов // Фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи китобдорӣ: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С.110-140.

[23-М]. Комилов М. Таҳқиқи фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон / М. Комилов // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VII: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С. 460-465.

[24-М]. Комилов М. Тапаққули захираҳои ҳуҷҷатҳои электронӣ дар китобхонаҳо / М. Комилов // Фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи китобдорӣ: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С.199-206.

[25-М]. Комилов, М. Марҳилаҳои рушди китобхонаҳои Тоҷикистони шӯравӣ / М. Комилов // Паёмномаи фарҳанг. – 2019. – №3 (47). – С.64-74.

[26-М]. Комилов М. Тарғиби библиографии осори Пешвои миллат / М. Комилов // Душанбе. – 2019. – №5. – С.37-41.

[27-М]. Комилов М. Таъмини китобхонаҳои Тоҷикистон бо технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ / М. Комилов // Паёмномаи фарҳанг. – 2019. – №2 (46). – С.62-73.

[28-М]. Комилов М. Такмили фонди китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол / М. Комилов // Паёмномаи фарҳанг. – 2020. – №2. – С.56-76.

[29-М]. Комилов М. Феҳристиғории осори Пешвои миллат / М. Комилов // Китоб сарчашмаи маърифат. – Хучанд: Ношир, 2020. – С.243-252.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ
ИМ. А. ДОНИША**

На правах рукописи

УДК тадж: 9+02+021+024/025+026(575.3)

КОМИЛОВ МЕХРОДЖ ШАРИФОВИЧ

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БИБЛИОТЕК ТАДЖИКИСТАНА
В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ
(1991-2016 гг.)**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени
кандидата исторических наук
по специальности 07.00.02 – Отечественная история**

Душанбе – 2021

Диссертация выполнена в отделе новейшей истории Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Национальной академии наук Таджикистана.

Научный руководитель: **Абулхаев Ракиб Абулхаевич,**
доктор исторических наук, профессор
кафедры всеобщей истории Российско-
Таджикского (Славянского) университета,
Деятель науки и техники Таджикистана

Официальные оппоненты: **Набиев Ваххоб Машрабович,**
доктор исторических наук, профессор
кафедры отечественной истории и
археологии Худжандского государст-
венного университета им. академика
Б. Гафурова
Абдурахимзода Курбонали Бозор,
кандидат исторических наук, доцент,
заместитель министра культуры
Республики Таджикистан

Ведущая организация: Таджикский государственный институт
культуры и искусств им. М. Турсунзаде

Защита состоится 03 июня 2021 года в 13³⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6Д.КOA-005 по защите диссертаций на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора по специальности при Институте истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Национальной академии наук Таджикистана, по адресу: 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33.

С диссертацией можно ознакомиться в Центральной научной библиотеке имени Индиры Ганды Национальной академии наук Таджикистана (734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33) и на официальном сайте Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Национальной академии наук Таджикистана (www.institute-history.tj)

Автореферат разослан «___» _____ 2021 года.

Ученый секретарь
Диссертационного совета,
доктор исторических наук

Ходжаева Н. Дж.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В современных условиях развития жизни общества библиотека, как культурно-образовательное и информационно-коммуникационное учреждение, имеет концептуальное значение. Неопенима ее роль в формировании процесса обучения и укрепления знаний и культуры общества.

Изучение темы исследования показывает, что до сих пор в отечественной историографии проблеме истории библиотек Таджикистана в период независимости не нашли своего всестороннего научного исследования. В то же время данная научная тема до настоящего времени, не привлекала внимания исследователей в качестве специально-го научного исследования.

Важность изучения избранной темы также обусловлена тем, что в условиях глобализации информационного общества и постоянного развития новых информационных и коммуникационных средств наряду с традиционными библиотеками появились и функционируют электронные библиотеки как новые центры сбора, хранения, использования и передачи информационных ресурсов, чья деятельность ещё не стала объектом исследования и не изучалась.

В связи с этим, изучение многогранной деятельности и формирование сети библиотек в Таджикистане в указанный период имеют особую актуальность, которая обусловлена следующим:

- во-первых, исследование деятельности традиционных библиотек, которые постепенно способствуют появлению электронных библиотек за счет оцифровки их обширных фондов, даёт возможность оценить их неоспоримую значимость в процветании культуры национального государства в новый исторический период;

- во-вторых, повышается важность и актуальность переосмысления роли и места всех видов и типов библиотек на современном уровне развития суверенного государства;

- в-третьих, внедрение в практику новых теоретических разработок в области библиотечного дела оказывает благоприятное влияние на усовершенствование научных подходов к развитию библиотековедения как отдельной научной отрасли;

- в-четвертых, углубленное изучение темы и обобщение научных результатов исследования по истории библиотек Таджикистана в период независимости позволит получить новые научные знания по данному вопросу и оценить процесс формирования библиотек разного типа и перспективы их развития как одного из важнейших факторов устойчивого развития социально-культурной сферы республики.

Степень изученности и исследования темы. Изучение истории библиотек в Таджикистане в период независимости привлекло внима-

ние ученых различных областей науки, и освещалось посредством обобщающих работ, монографий и научных сборников, диссертационных исследований, а также в статьях в периодических изданиях.

С целью комплексного изучения исследуемой темы автором диссертации составлен библиографический указатель литературы «Библиотеки Таджикистана в период независимости»,²⁷ который был опубликован в 2016 году и состоит из 7-и разделов: нормативно-правовые акты по библиотечной деятельности (144 наименований); труды Лидера нации, Президента Республики Таджикистан по библиотечной деятельности (73 наименований); программы, учебники и учебные пособия в области библиотечного дела (47 наименований); научные и методические труды в области библиотечного дела (1079 ед.); биобиблиография ученых и специалистов библиотечной отрасли (23 наименований); авторефераты диссертаций (16 наименований), алфавитный указатель произведений и именной указатель, охватывающие в общей сложности 1382 наименования литературы, изданной в 1991-2016 гг. на таджикском и русском языках.

Прежде всего, изучение истории библиотек страны в период независимости наряду с другими социально-культурными институтами, нашло свое отражение в VI томе «Истории таджикского народа».²⁸ В то же время интересная информация о состоянии учреждений культуры, в том числе библиотек, представлена в главе XXII «Наука и культура Республики Таджикистан в период независимости (1991-2010)» в учебнике «История таджикского народа».²⁹

Особенности деятельности библиотек в каждый исторический период, с древних времен до начала двадцатого века, обобщено в исследованиях таджикских ученых – библиотекосоведов: Р. Шарофзода,³⁰ С. Сулаймони, Дж. Шерматова,³¹ С. Мухиддинова,³² Ф. Ёрова.³³

---

²⁷ Китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол: феҳристи адабиёт / мурағиб М. Комилов. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 312 с.

²⁸ История таджикского народа. Т. VI: Новейшая история (1941–2010 гг.). – Душанбе: Империял-групп, 2011. – 688 с.

²⁹ Ҳотамов Н. Таърихи халқи тоҷик / Н. Ҳотамов, Д. Довудӣ, С. Муллоҷонов, М. Исоматов. – Душанбе: ЭР-граф, 2015. – 644 с.

³⁰ Шарофзода Р. Авиенна и таджикская библиография / Р. Шарофзода. – Душанбе: Дониш, 1990. – 35 с.

³¹ Сулаймони С. Аз таърихи китобдорӣ тоҷик: аз оғоз то ибтидои садаи XX / С. Сулаймони, Н. Нуралиев. – Душанбе: Маориф, 1998. – 116 с; Сулаймони С. Таърих, тамоғол ва рушди фаъолиятҳои китобдорӣ дар Тоҷикистон / С. Сулаймони, Ҷ. Шерматов. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 160 с.

³² Мухиддинов С. Таджикская библиотека в XI – XVI веках / С. Мухиддинов. – Душанбе, 2005. – 47 с.

³³ Ёров Ф. С. История библиотечного дела в Бухарском эмирате: вторая половина XIX – начало XX вв. / Ф. С. Ёров. – Душанбе, 1997. – 126 с.

Наиболее подробная информация о развитии таджикского библиотечного дела в советское время представлена в трудах исследователей З. Шевченко,³⁴ Б. Холова,³⁵ С. Гоибназарова,³⁶ К. Буриева.³⁷

По актуальным вопросам таджикского библиотековедения и библиографоведения в период независимости защищено 9 кандидатских и 1 докторская диссертаций.³⁸ В то же время, в 5 кандидатских и 1 докторской диссертации³⁹ были частично изучены некоторые вопросы библиотечной деятельности.

---

³⁴ Шевченко З. М. Из истории библиотечного дела в Таджикистане / З. М. Шевченко. – Душанбе: Дониш, 1968. – 136 с.

³⁵ Холов Б. Развитие сети массовых библиотек в Таджикистане на современном этапе / Б. Холов. – Душанбе, 1986. – 21 с; Холов, Б. С. Библиотечное строительство в Таджикистане: автореф. дис...канд.пед.наук: 05.25.03/Б. С. Холов. – Л.: ЛПИК, 1989. – 16 с.

³⁶ Гоибназаров С. Н. Развитие сети массовых библиотек Таджикистана: краткая характеристика / С. Н. Гоибназаров // Библиотековедение. Библиография. История таджикской книги. – Душанбе: Ирфон, 1981. – С. 101-112.

³⁷ Буриев Қ. Б. Таърихи библиографияи тоҷик (аз замони қадим то ибтидои асри XXI) / Қ. Б. Буриев. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 260 с.

³⁸ Шорахматов З. Пути оптимизации комплектования фондов сельских библиотек в условиях многоязычия (на примере Таджикистана): автореф. дис. канд. пед. наук: 05.25.03 / З. Шорахматов. – М.: МГИК, 1991. – 16 с.; Муаззов С. Разработка автоматизированного рабочего места библиографа-эксперта в научно-технической библиотеке: автореф. дис. канд. пед. наук: 05.25.03 / С. Муаззов. – М.: МГИК, 1992. – 16 с.; Мухиддинов С. Библиографирование персидско-таджикской миньютуры: культурно-исторический и теоретико-методические аспекты: автореф. дис... канд. пед. наук: 05.25.03 / С. Мухиддинов. – М.: МГИК, 1993. – 16 с.; Сулаймони С. Библиотечное дело в Иране: история и современное состояние: дис...д-ра.пед.наук в форме науч.докл.: 05.25.03 / С. Сулаймони. – СПбГБАС, 1995. – 44 с.; Ёров Ф. С. История библиотечного дела в Бухарском эмирате (вторая половина XIX – начало XX вв.): автореф. дис...канд.пед.наук: 05.25.03 / Ф. С. Ёров. – М.: МГИК, 1997. – 16 с.; Автонов К. Г. Проблемы совершенствования библиотечного образования (На примере учебных заведений Республики Таджикистан): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / К. Г. Автонов. – Душанбе, 1999. – 16 с.; Буриев К. Библиография земледельческой культуры таджикского народа: автореф. дис...канд. ист.наук: 07.00.09 / К. Буриев. – Душанбе, 2000. – 22 с.; Гуломшоев С. История библиотечного дела в ГБАО: автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / С. Гуломшоев. – Душанбе, 2007. – 26 с.; Камолзода С. Детские и школьные библиотеки в системе образовательных учреждений Таджикистана: история, состояние и проблемы развития: автореф. дис... канд.пед.наук: 13.00.01 / С. Камолзода. – Душанбе, 2010. – 22 с.; Мамадазимова М. М. Становление Национальной библиотеки Республики Таджикистан и её трансформация в период с 1933 по 2013 гг.: автореф. дис.... канд. ист. наук: 07.00.02 / М. М. Мамадазимова. – Душанбе, 2019. – 26 с.

³⁹ Мухиддинов С. Изучение истории изобразительного искусства таджикского народа (до советский период): автореф. дис... д-ра. ист. наук: 07.00.09 / С. Мухиддинов. – Душанбе, 2003. – 47 с.; Бахромов З. Социально-экономическая и культурная жизнь ГБАО Республики Таджикистан в годы независимости (1991–2008): автореф. дис...канд.ист.наук: 07.00.02 / З. Бахромов. – Душанбе, 2009. – 23 с.; Собиров Ш. Вклад интеллигенции Гиссарской долины в развитие культуры Республики Таджикистан (1921–1991): автореф. дис... канд.ист.наук: 07.00.02 / Ш. Собиров. – Душанбе, 2010. – 23 с.; Халимова М. Научные и культурные связи Таджикистана со странами Европейского Союза в годы независимости (1991–2014 гг.): автореф. дис.... канд. ист. наук: 07.00.15 / М. Халимова. – Душанбе, 2015. – 26 с.

Теоретические вопросы, толкование основных понятий в области библиотечного дела достаточно полно представлены в нормативно-правовых актах, справочных, научных и учебных изданиях.⁴⁰

Научная и практическая деятельность Национальной библиотеки Республики Таджикистан исследована в кандидатской диссертации М. Мамадазимовой «Становление Национальной библиотеки Республики Таджикистан и её трансформация в период с 1933 по 2013 гг.».⁴¹ Диссертация основана на архивных материалах и исторических источниках, и исследует путь, пройденный библиотекой за последние 80 лет. В §1 первой главы диссертации «Историография проблемы становления и развития Национальной библиотеки Таджикистана» исследователь классифицирует литературу по предмету, анализирует и изучает ее. В §2 первой главы диссертации «Формирование и укрепление материально-технической базы Национальной библиотеки Таджикистана» автор отмечает, что ухудшению политической и социальной ситуации в начале 90-х годов XX века в республике послужили причины ослабления материально-технической базы библиотеки. В этот период снижение финансирования, рост цен на книги и периодические издания, низкая заработная плата библиотекарей и другие факторы препятствовали развитию библиотеки. По словам исследователя, окончание гражданской войны (1992-1997) и восстановление мира и национального единства в Таджикистане способствовали развитию всех сфер

---

⁴⁰ Дар боран Ҷаъолияти китобдорӣ: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2003. – №8. – С.10 – 16; Библиотечное дело: терминологический словарь / Рос. гос. б-ка. – 3-е изд., значит. перераб. и доп. – М., 1997. – 168 с.; Столяров Ю. Н. Маҷмауи китобхона: дарнома барои донишҷӯи фақ. китобдорӣ / аз русӣ тарҷ. З.Шорахматов / Ю. Н. Столяров. – Душанбе: Амри илм, 1997. – 329 с.; Сулаймонов С. Китобхонашиносии умумӣ: дарнома барои донишҷӯи факултаи китобдорӣ / С. Сулаймонов. – Душанбе: Маориф, 1998. – 142 с.; Справочник библиотекаря. – СПб.: Профессия, 2003. – 432 с.; Игумнова Н. П. Библиотечное законодательство стран СНГ: история и современное состояние / Н. П. Игумнова. – М: Пашков дом, 2004. – 24 с.; Библиотечная энциклопедия / Рос. гос. б-ка. – М.: Пашков дом, 2007. – 1300 с.; Сулаймонӣ С. Китобхонаҳои электронӣ: маводи таълимӣ барои донишҷӯён ва китобдон / С. Сулаймонӣ. – Душанбе: Эҷод, 2009. – 104 с.; Раҳмонов А. А. Информатика: васоити таълимӣ / А. А. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 152 с.; Ҷаъолияти китобдорӣ. Ҷаъолияти иҷтимоӣ – фарҳангӣ: назария, услубҳо, амалия: маҷмауи мақолаҳо / муаллиф С. Шосаидов. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 240 с.; Шарофов Р. Библиографияи адабии тоҷик: китоби дарсӣ / Р. Шарофов. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 240 с.; Ванеев А. Н. Библиотечная среда и библиотечное пространство - синонимы? (Некоторые вопросы современной библиотечной терминологии) / А. Н. Ванеев // Библиосфера. – 2016. – № 2. – С. 91-95; Модельный Библиотечный кодекс для государств – участников СНГ: новая редакция. – М.: Пашков дом, 2017. – 67 с.

⁴¹ Мамадазимова М. М. Становление Национальной библиотеки Республики Таджикистан и её трансформация в период с 1933 по 2013 гг.: дис.... канд. ист. наук: 07.00.02 / М. М. Мамадазимова. – Душанбе, 2019. – 185 с.

общества, включая библиотеку.⁴² В §3 первой главы диссертации рассматриваются вопросы комплектования фондов Национальной библиотеки Таджикистана, в §2 второй главы – состояние обеспеченности и использования информационных и коммуникационных технологий в деятельности библиотек, а в §3 второй главы - роль библиотеки в обучении граждан республики и предложены конкретные рекомендации по улучшению работы библиотеки.

Кандидатская диссертация С. Гуломшоева⁴³ посвящена изучению истории библиотечного дела в Горно-Бадахшанской автономной области (ГБАО) в разные исторические периоды. В §2 второй главы диссертации «Библиотеки ГБАО в годы независимости Республики Таджикистан», исследователь рассматривает деятельность областных библиотек с учетом социально-экономической и политической ситуации в 1991-2005 гг., также анализирует основные направления работы библиотек ГБАО, таких как библиотечное обслуживание, комплектование книжного фонда, проведение массовых мероприятий и пропаганда библиотечно-библиографических знаний. В то же время в этой связи исследователь считает, что необходимо укрепить материально-техническую базу областных библиотек и обеспечить их высококвалифицированными кадрами.

В кандидатской диссертации Р. Каримовой «История развития культуры Таджикистана в годы независимости» (1991–2011),⁴⁴ деятельность библиотек рассматривалась совместно с другими социально-культурными учреждениями в §1 и §2 первой главы и §1 второй главы диссертации. Исследователь сосредоточилась только на принятии трех государственных программ в области библиотечного дела, сравнительном анализе числа библиотек в 1991-2009 годах, предоставлении конкретной информации об открытии Национальной библиотеки Таджикистана и начале строительства новой библиотеки в центре Хатлонской области.

В кандидатской диссертации Б. Гаффорова «История культурно-просветительных учреждений Республики Таджикистан» (1991-2011 гг.),⁴⁵ освещено состояние культурно-просветительных учреждений, в том числе деятельность библиотек республики. Исследователь в §2 пер-

---

⁴² Мамадазимова М. М. Становление Национальной библиотеки Республики Таджикистан и её трансформация в период с 1933 по 2013 гг.: дис.... канд. ист. наук: 07.00.02 / М. М. Мамадазимова. – Душанбе, 2019. – С.55-56.

⁴³ Гуломшоев С. История библиотечного дела в ГБАО: дис.... канд. ист. наук: 07.00.02 / С. Гуломшоев. – Душанбе, 2007. – 157 с.

⁴⁴ Каримова, Р. История развития культуры Таджикистана в годы независимости (1991 –2011 гг.): автореф. дис...канд.ист.наук: 07.00.02 / Р. Каримова. – Душанбе, 2012. – 25 с.

⁴⁵ Гаффоров Б. История культурно – просветительных учреждений Республики Таджикистан (1991 –2011 гг.): дис.... канд. ист. наук: 07.00.02 / Б. Гаффоров. – Душанбе, 2014. – 186 с.

вой главы «Положение библиотечного и музейного дела в период гражданской войны» и второй главы диссертации «Государственная политика Республики Таджикистан в области культурно-просветительных учреждений и тенденции их развития в начале XXI века» анализирует основные направления деятельности библиотек страны в годы независимости и, используя архивные и печатные материалы, доказывает причины сокращения количества библиотек и снижения уровня публичного чтения.

Однако, в вышеуказанных диссертационных работах, которые рассматривают различные вопросы библиотечной деятельности в период независимости, деятельность традиционных и электронных библиотек Таджикистана за период 1991-2016 годов не была всесторонне изучена. В то же время, в проведенном исследовании не анализируется процесс формирования и развития традиционных и виртуальных электронных библиотек с учетом технологических и профессиональных особенностей.

Отдельные аспекты деятельности библиотек в Таджикистане в период независимости, отражены в статьях ученых и специалистов в области библиотечного дела⁴⁶ и научных публикациях.⁴⁷

---

⁴⁶ Махмудов Г. Баъзе масоили омузиши библиографиии давлатии тоҷик / Г. Махмудов // Маърузаҳои конференсияи илмӣ-амалии олимони ва мутахассисони ҷавони ҷумҳурӣ. – Кургантеппа, 1991. – С. 150-151; Сулаймонӣ С. Зарурияти бунёди Китобхонаи миллии: Консепсияи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон: лоиҳаи альтернативӣ / С. Сулаймонӣ // Садои мардум. – 1992. – 25 апрел; Раҳимов А. Андешаҳо перомунӣ китобу китобхона / А. Раҳимов // Китобхонаи миллии Тоҷикистон: ҷашнома. – Душанбе, 1993. – С. 32-40; Сулаймонӣ С. Диди тоза ба навъи китобхонаҳо / С. Сулаймонӣ // Анис. – 1999. – №4. – С. 20-29; Каримзода Б. Китобхонаҳо дар арафаи асри XXI / Б. Каримзода // Баҳори Аҷам. – 2000. – №4. – С.3; Сулаймонӣ С. Китобхонаҳо ва иттилоотсозӣ: чанд тарҳи пешниҳодӣ / С. Сулаймонӣ, Т. Розӣ // Анис. – 2000. – №2-4. – С. 42-48; Холов Б. Вазъият ва проблемаҳои таълими фанҳои китобдорӣ / Б. Холов // Анис. – 2000. – №2-4. – С. 48-54; Юнусов А. Вазъият, фароҳомоварӣ ва ҳифзи нусхаҳои хаттии ниёгон / А. Юнусов // Китобхонаҳои Тоҷикистон дар арафаи асри XXI: муҳтавои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ (27 – 28 апрели соли 2000, ш. Душанбе). – Душанбе, 2000. – С. 24-26; Тошев Ш. Инкишофи китобхонаҳои Тоҷикистон дар 10 соли истиқлолият / Ш. Тошев // Китоб. – 2001. – декабр; Шарофзода Р. Фарҳанг ва китобшиносӣ / Р. Шарофзода // Фарҳанг ва таҳсил дар ибтидои асри XXI. – Душанбе, 2004. – С.25-30; Шосаидов С. Стандартизатсияи истилоҳоти китобдорӣ: вазъият ва проблемаҳо / С. Шосаидов // Фарҳанг – сӯлоҳи маънавияи пирузи: маводи конференсияи имрӯз – амалӣ. – Душанбе: Эҷод, 2005. – С. 66-69; Шерматов Дж. Библиотечное дело за годы независимости Таджикистана (1991-2007 гг.) / Дж. Шерматов // Паёмномаи фарҳанг. – 2007. – №10. – С. 19-28; Умарова М. С. Государственная политика суверенного Таджикистана в сфере библиотечного дела (1991-2005 годы) / М. С. Умарова // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики / Серия общественных наук. – 2011. – №1 (45). – С.137-144.

⁴⁷ Фаъолияти китобдорӣ дар даврони ҷаҳонишавии ҷаҳони иттилоотӣ: маҷмуаи мақолаҳои омузгорони факултаи китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ. – Душанбе: Истибод, 2012. – 88 с.; Сарватҳои иттилоотии китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши онҳо дар рушди иқтисодиёт, инноватсия ва маърифати ҷомеа: маводи конференсияи умумиҷумҳуриявӣ, 18 –19 апрели соли 2013, ш. Душанбе / мураттибон Ҷ. Курбонов, Ш.

Также были опубликованы интересные статьи о формировании новых и современных традиционных библиотек, появлении электронных библиотек.⁴⁸

Значительный вклад в изучение теоретических и практических вопросов библиотечного дела внесли также исследователи отдела книговедения, библиотековедения и библиографии Научно-исследовательского института культуры и информации (далее НИИКИ). По их инициативе на сегодняшний день издано 8 томов серии книг «Библиотечное дело в Таджикистане», в которых содержится много материала о деятельности библиотек.⁴⁹

Комилзода, Б. Боев. – Душанбе: Бебок, 2015. – 112 с.; Ташкили маъхазҳои электронӣ дар китобхонаҳои Тоҷикистон: маводи конфронси умумичумхуриявӣ, 15–16 майи с. 2014, ш. Душанбе / мураттибон Ҷ. Курбонов, Ш. Комилзода, Б. Боев. – Душанбе: Бебок, 2015. – 96 с.; Раванди ҷаҳонишавии технологияҳои иттилоотӣ дар фаъолияти китобхонаҳои Чумхурии Тоҷикистон: маводи конфронси илмӣ-амалии чумхуриявӣ, 5–6 майи с. 2016, ш. Душанбе / мураттибон Б. Боев, И. Қаҳоров. – Душанбе: Бебок, 2016. – 132 с.

⁴⁸ Саидова М. Маркази иттилоотӣ дар китобхона: оид ба Маркази иттилоотии кӯдакону наврасон дар Китобхонаи давлатии чумхуриявии бачагонаи ба номи Мирсаид Миршакар / М. Саидова // Омӯзгор. – 2007. – 26 январ; Ворид намудани технологияи муосир дар фаъолияти китобхонаҳом // Паёми Душанбе. – 2007. – 1 феврал; Холов Б. Ҷомеаи иттилоотӣ ва проблемаҳои тарбияи китобдорон дар Тоҷикистон / Б. Холов // Мероси Рудақӣ ва масоили рушди фарҳангу хуна: маводи конфронси илмию назариявӣ ва эҷодӣ. – Душанбе: Эҷод, 2008. – С. 34-36; Авғонов Қ. Компютеркунонии китобхонаҳо / Қ. Авғонов // Садои мардум. – 2010. – 17 август; Комилзода Ш. Китобҳои электронӣ манфиатоваранд / Ш. Комилзода // Ҷавонони Тоҷикистон. – 2010. – 25 март; Шосаидов С. Рушди фаъолияти китобдорӣ / С. Шосаидов // Баҳори Аҷам. – 2011. – 28 январ; Аминзода М. Китобхонаи электрониро бо адабиёти форсиву англиси ганӣ мегардонем / М. Аминзода // Чархи гардун. – 2012. – 28 ноябр; Комилзода Ш. Напши китобҳои электронӣ ва тарғиби онҳо тавассути сомонҳои интернетӣ / Ш. Комилзода // Паёмномаи фарҳанг. – 2012. – №2 (19). – С. 73 –79; Авғонов Қ. Рушди китобу китобхонаҳо дар даврони истиқлолият / Қ. Авғонов // Паёми Душанбе. – 2013. – 6 сентябр; Ҳаётзода А. Бо зуҳур намудани китобхонаҳои электронӣ китобхонаҳои суннатӣ аз байн меравад? А. Ҳаётзода // Дунёи китоб. – 2013. – №3 (03). – феврал; Абдуллозода И. Истаравшан. Китобхонаи нав бунёд мегардад / И. Абдуллозода // Чумхурият. – 2015. – 23 январ; Комилзода Ш. Китоб ва Интернет: Оё байнашон рақобат вучуд дорад? / Ш. Комилзода // Садои мардум. – 2015. – 19 август; Комиллов М. Таҳқиқи заминаи меъёрӣ-хуқуқии фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол / М. Комиллов // Паёмномаи фарҳанг. – 2015. – №3 (31). – С. 55 –58; Бунёди ду китобхонаи нав дар деҳот // Хатлон. – 2016. – 7 апрел; Бунёди китобхонаҳои замонавӣ дар ноҳияи Ҷалолиддини Балхӣ // Баҳори Аҷам. – 2016. – 21 июн; Нуруллоев Н. Китобҳои электронӣ / Н. Нуруллоев, Х. Шарифов // Омӯзгор. – 2016. – 3 июн; Файзали Т. Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ чӣ гуна амалӣ гардида? / Т. Файзали // Садои мардум. – 2016. – 16 июн; Толибов Ф. Шақли нави хизматрасонӣ «Системаи бақайдгирӣ ва мурочиати электронии истифодабарандагони китобхона» / Ф. Толибов // Баҳори Аҷам. – 2017. – 28 феврал.

⁴⁹ Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: хрестоматия / мураттибон С. Ҳ. Шосаидов, Қ. Б. Буриев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 200 с.; Фаъолияти китобдорӣ дар замони истиқлолият / таҳияи Қ.Б. Буриев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2012. – 225 с.; Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби III: маҷмӯаи мақолаҳо / таҳияи Қ.Б. Буриев. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 172 с.; Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби IV: маҷмӯаи мақолаҳо / таҳияи Қ.Б. Буриев. – Душанбе:

Одновременно эти вопросы изучаются исследователями НИИКИ в рамках научной темы «Инновационные процессы библиотечно-информационной деятельности в условиях глобализации культуры».

Результаты исследований, проведенных по данной теме, показали, что на сегодняшний день не все библиотеки в стране, особенно в районах и сельской местности, оснащены новыми информационно-коммуникационными технологиями. Эта трудность ограничивает способность полностью удовлетворять растущие потребности читателей библиотеки. Кроме того, создание и совершенствование электронного библиотечного фонда в стране не соответствует требованиям. Большинство библиотек в стране остро нуждаются в специалистах, обладающих интеллектуальным потенциалом, экспертах-навигаторах и носителях современной идеологии.⁵⁰

Таким образом, анализируя общее состояние изучения предмета, можно сделать вывод, что вопросы, связанные с деятельностью библиотек Таджикистана в период независимости, не были всесторонне изучены в вышеприведенных работах, т.е. не стали объектом самостоятельных исследований.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Связь работы с научными программами (проектами), темами.

Диссертационное исследование выполнено в рамках реализации перспективного плана научно-исследовательской работы отдела новейшей истории Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша НАНТ на 2016-2020 гг. на тему «История таджикского народа. Общие закономерности и специфические особенности (новейший период)». Диссертация также способствует реализации соответствующих пунктов «Государственной программы развития учреждений культуры Республики Таджикистан на 2016-2020 годы» (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 9 февраля 2015 г., №53) и «Программы развития Национальной библиотеки Таджикистана на 2015-2020 годы»

Истеъдод, 2013. – 184 с.; Фаъолияти китобдори дар Тоҷикистон. Китоби V: маҷмуаи мақолаҳо / таҳияи Қ.Б. Буриев. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 240 с.; Фаъолияти китобдори дар Тоҷикистон. Китоби VI: маҷмуаи мақолаҳо / мураттиб ва муаллифи пешгуфтор Қ. Б. Буриев. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 640 с.; Фаъолияти китобдори дар Тоҷикистон. Китоби VII: маҷмуаи мақолаҳо / мураттиб ва муаллифи пешгуфтор Қ. Б. Буриев. – Душанбе: Аржанг, 2018. – 480 с.; Фаъолияти китобдори дар Тоҷикистон. Китоби VIII: маҷмуаи мақолаҳо / мураттиб ва муаллифи пешгуфтор Қ. Б. Буриев. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 636 с.

⁵⁰ Комилов М. Истиклолият ва рушди фаъолияти китобдори дар Тоҷикистон // Фаъолияти китобдори дар Тоҷикистон. Китоби VII: маҷмуаи мақолаҳо / М. Комилов, Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С. 135-136.

(Постановление Правительства Республики Таджикистан от 28 февраля 2015 г., №150).

Цель исследования – изучение процесса развития и трансформации деятельности библиотек Таджикистана и их положения в период независимости.

Задачи исследования:

– рассмотрение социально-политической и культурной основы деятельности библиотек в период независимости;

– определение процесса формирования и этапы развития сети традиционных библиотек в Таджикистане;

– изучение правовых аспектов и реализации государственных программ в деятельности библиотек;

– исследование эффективности конкурсов и фестивалей и определение их роли в развитии библиотечных традиций;

– анализ использования современных информационных и коммуникационных технологий в деятельности библиотек;

– демонстрация преимуществ электронных библиотек в удовлетворении информационных и образовательных потребностей читателей;

– разработка конкретных рекомендаций по совершенствованию деятельности традиционных и электронных библиотек и перспектив их развития в условиях независимого государства.

Объект исследования – библиотеки Таджикистана в период независимости.

Предмет исследования – становление и развитие библиотек в современном Таджикистане.

Теоретико-методологическая основа исследования. Теоретические и методологические основы изучения научно-теоретических аспектов и практических разработок исследований базируются на взглядах Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона. Исследование также опирается на научные труды отечественных и зарубежных ученых: книговедов, библиотековедов, библиографоведов, историков, культурологов, социологов и философов.

Методы исследования. В исследовании использовались следующие методы: сбор исторической информации – для оценки уровня научной разработки темы; историко-генетический и историко-сравнительный – для изучения процесса развития, сущность и трансформации деятельности библиотек; социологические (опрос, интервью, изучение и подведение итогов исследования) – для определения уровня, качества и условий обслуживания в библиотеках.

Хронологические рамки исследования, основанные на совокупности политических событий и исторических реалий,

охватывают период независимости Республики Таджикистан – 1991-2016 годы и делится на два этапа: 1991-2000 и 2001-2016 годы.

Источниковая база исследования. Для решения исследовательских задач было собрано и изучено большое количество печатных и неопубликованных материалов, большинство из которых с научной точки зрения были рассмотрены впервые. В целом, использованную литературу можно разделить на пять групп.

1. Архивные материалы Министерства культуры Республики Таджикистан, Научно-исследовательского института культуры и информации, Национальной библиотеки Таджикистана, Центральной научной библиотеки им. И. Ганди НАНТ, Республиканской государственной детской библиотеки им. Мирсаида Миршакара, областных и столичных библиотек.

2. Официальные материалы, т.е. нормативно-правовые акты, постановления и законы, государственные программы, соглашения и концепции, положения и инструкции и другие правовые документы. Эта группа материалов включает в себя как печатные, так и неопубликованные источники.

3. Труды, статьи и выступления Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона по вопросам национальной культуры и развития библиотечной деятельности. В эту группу входят послания Президента страны Маджлиси Оли Республики Таджикистан и тексты выступлений Лидера нации на встречах с интеллигенцией страны.

4. Научные, научно-методические и учебные работы в области библиотечного дела. В эту группу материалов входят монографии, тезисы конференций и симпозиумов, научные сборники, учебники и научно-методические пособия.

5. Статьи, опубликованные на страницах журналов «Илм ва хаёт», «Тоҷикистон», «Вестник культуры», «Анис», «Китобдор», «Фируза», «Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии» и газет «Чумхурият», «Садои мардум», «Минбари халқ», «Омузгор», «Адабиёт ва санъат», «Чавонони Тоҷикистон», «Бахори Ачам», «Паёми Душанбе», «Китоб», «Дунёи китоб», «Народная газета», «Азия плюс».

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые в отечественной истории комплексно изучены вопросы деятельности традиционных и электронных библиотек Таджикистана в период независимости с учетом технологических и профессиональных особенностей, освещены положительные и отрицательные тенденции переменчивости библиотечной сети страны, проанализированы и введены впервые в научный оборот архивные материалы и другие источники, представляющие большую ценность для изучения истории библиотечного дела в республике, разработаны конкретные рекомендации по повышению эффективности библиотек страны и перспектив их деятельности.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Основные результаты диссертационного исследования могут способствовать проведению научно-исследовательских работ по изучению истории библиотек страны в период независимости. Содержание, выводы и рекомендации исследования можно использовать при написании обобщающих работ по истории библиотечного дела в Таджикистане, подготовке учебных программ и учебников для средних специальных и высших библиотечных школ, а также при чтении лекций и спецкурсов по таким дисциплинам, как «Библиотековедение», «История библиотек Таджикистана», «Таджикская библиотековедческая мысль» и т.д.

Основные положения, выносимые на защиту:

– в новый исторический период становления и развития национальной государственности процесс формирования библиотек во всех отношениях связан с социально-политическими, экономическими, культурными и правовыми факторами;

– библиотека как информационное, культурно-образовательное учреждение аккумулирует свою деятельность по сбору, обработке, каталогизации, группировке, расстановке, хранению и пропаганде документов, выпускаемых на всех видах носителей: традиционные (рукописи и печатные издания); электронные (в компьютерах, компакт дисках и других носителях), звуковые (аудиокниги), виртуальные (доступ к Интернет-ресурсам).

– в период независимости сформировалась и получила особый статус электронная библиотечная сеть как новый центр по созданию, хранению, использованию и передаче электронных ресурсов;

– целевое использование Интернет-сайтов может создать благоприятные условия для бесплатного комплектования фондов традиционных и электронных библиотек;

– несоответствие между расположением сельских библиотек в стране (1199 единиц библиотек-филиалов) и количеством населенных пунктов (2798 сел с населением более 500 человек), требуют создания новой инфраструктуры для библиотечного обслуживания, включая создание новых библиотек-филиалов, передвижных библиотек, мобильных библиотек и пунктов книговыдачи;

– улучшение материально-технической базы библиотек страны, обеспечение городских и сельских библиотек соответствующими зданиями, современным оборудованием, новой литературой, высококвалифицированными специалистами и материально-техническое стимулирование библиотекарей являются основными условиями совершенствования деятельности библиотек.

Личный вклад соискателя ученой степени состоит в том, что он впервые в отечественной историографии провёл комплексный анализ исследования на основе достоверных источников, большого количества опубликованных в 1991-2016 гг. научных работ и периодических из-

даний, посвященных деятельности традиционных и электронных библиотек независимого Таджикистана. На основе изучения различных аспектов деятельности и особенностей традиционных и электронных библиотек страны определены пути их дальнейшего развития. Полученные научные результаты, включая теоретические выводы, положения, выносимые на защиту, рекомендации практического характера, были самостоятельно рассмотрены и подтверждены автором.

Апробация диссертации. По теме диссертации опубликованы 1 библиографический указатель, 1 монография и 27 научных статей, в том числе 4 статьи в рецензируемых научных журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан и ВАК Министерства образования и науки Российской Федерации. Основные положения и результаты исследования были представлены аспирантом в виде доклада на республиканских и международных научных конференциях.

Диссертация обсуждена и рекомендована к защите на заседании отдела новейшей истории Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Национальной академии наук Таджикистана (протокол №11 от 7 ноября 2019 года).

Структура и объём диссертации. Диссертация, объёмом 204 страниц компьютерного текста, состоит из введения, двух глав, шести параграфов, заключения, списка источников и использованной литературы (196 наименований), приложений (6 таблиц).

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обосновываются актуальность темы исследования, степень изученности, новизна работы, определяются цель и задачи, методы исследования, его теоретическая и практическая значимость и рассмотрены основные положения диссертации, выносимые на защиту.

В первой главе диссертации - **«Факторы становления и развития библиотек Таджикистана в период независимости»**, которая включает три параграфа, рассматриваются социально-политические и культурные основы деятельности библиотек страны в 1991-2016 гг., анализируются процесс формирования и этапы развития сети библиотек страны, правовые аспекты и реализация государственных программ в области библиотечного дела, а также роль отраслевых конкурсов и фестивалей в развитии библиотечных традиций.

В первом параграфе - **«Социально-политические и культурные основы деятельности библиотек»** рассмотрено реальное положение библиотек в стране в первые годы независимости, особенно в контексте гражданской войны и выхода страны из тяжелого политического, экономического и социально-культурного кризиса, а также период постепенной интеграции библиотек страны.

Исследование с учетом совокупности происходящих политических событий и исторических реалий 1991-2016 годы разделено на два этапа: первый этап – 1991-2000 годы и второй этап – 2001-2016 годы. Отмечается, что **первый этап (1991–2000 гг.)** начался с провозглашения «Декларации государственной независимости Республики Таджикистан» (9 сентября 1991 г.) и продолжался до создания профессионального парламента (февраль 2000 г.). Подчеркивается, что в первое десятилетие независимости, как и в других сферах культуры и искусства, состояние библиотек ухудшилось, сотни библиотек в городах и сельской местности страны были ликвидированы, их здания были либо приватизированы, либо переданы другим учреждениям и организациям. В результате книжные фонды истощились, а читатели ликвидированных или прекративших свое существование библиотек рассеялись.

В 1991 году общее количество библиотек в независимом Таджикистане составляло 1747 единиц. Однако в последующие годы гражданской войны из-за отсутствия пристального внимания к этой сфере количество библиотек, а также количество библиотечного фонда и количество читателей - членов таких культурных учреждений страны значительно сократилось. Например, в первый год гражданской войны, то есть в 1992 г., общее количество библиотек уменьшилось почти на 500 единиц. В последующие годы количество библиотек в стране стало сокращаться из года в год. Так, в 2000 г. их было 1441 ед., в 2005 г. стало - 1414 ед., в 2010 г. - 1392 ед., в 2015 г. - 1366 ед. и в 2016 г. осталось столько же, что свидетельствует о процессе уменьшения количества библиотек. В эти годы под влиянием вышеперечисленных факторов количество библиотечного фонда и читателей библиотек из года в год сокращалось. В частности, общее количество библиотечного фонда в библиотеках страны в 1991 году составляло 16115 тысяч экземпляров, из которых в 2000 году уменьшилось до 13487 тысяч экземпляров, а в 2013 году - до 11800 тысяч экземпляров. За эти годы количество читателей библиотек снизилось с 1256,9 тыс. в 1991 г. до 805,9 тыс. в 2000 г., а с 2011 г. показатели в этой сфере библиотечного дела увеличиваются: в 2011 г. - 1311,5 тысяч человек, в 2015 году - 1461,8 тысячи человек, а в 2016 году он увеличился до 1626,7 тысячи человек,⁵¹ что отражает реальное состояние библиотек страны за эти годы.

На **втором этапе (2001-2016 гг.)** устойчивое развитие республики позволило Правительству страны уделить особое внимание совершенствованию деятельности учреждений культуры, в том числе библиотек. В этот период была усилена правовая база библиотек страны,

---

⁵¹ Таджикистан: 20 лет государственной независимости: статистический сборник. – Душанбе: Шарки озод, 2011. – С. 302-305; Тоҷикистон дар рақамҳо 2017 / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – С. 69.

были приняты новые постановления и законы, государственные концепции и программы в области библиотечного дела, улучшена материально-техническая база библиотек, а также выделены средства из государственного бюджета на реконструкцию и строительство новых библиотек. В частности, строительство и ввод в эксплуатацию новых зданий Центральной библиотеки Турсунзаде, Публичной библиотеки Хатлонской области имени Шамсиддина Шохина, Национальной библиотеки Таджикистана и Центральной библиотеки Гиссарского района с участием Лидера нации, внедрение новой автоматизированной системы библиотечных и информационных процессов в этих библиотеках, создание и функционирование электронных библиотек, ежегодное проведение международной книжной выставки в г. Душанбе и празднование 4 сентября «Дня книги» в стране являются значительным достижением библиотечной отрасли в период независимости.

Отмечается, что в системе таджикского библиотечного дела с 2010 года наблюдается постепенный рост. Например, хотя в 2001-2016 годах статистические показатели увеличения или уменьшения количества библиотек в стране практически отсутствовали и были зафиксированы в диапазоне 1370-1430 единиц, рост по другим направлениям библиотечной деятельности, включая общий фонд книг и журналов и число читателей библиотек значительно увеличился. Например, в 2010 году общее количество книг и журналов во всех библиотеках страны составило 12078 тыс. экземпляров, в 2011 году этот показатель увеличился до 12526 тыс. экземпляров и 16653 тыс. экземпляров в 2015 году. Соответственно, количество читателей библиотек в 2010 г. - 1193,0 тыс. человек, в 2011 г. - 1311,5 тыс. человек, в 2013 г. - 1331,8 тыс. человек, в 2015 г. - 1461,8 тыс. человек и в 2016 г. – увеличилось до 1626,7 тыс. человек.⁵²

В исследовании отмечается, что по инициативе отдельных лиц, местных предпринимателей и населения поселков и сел были построены новые библиотеки в городах и районах страны. Также отмечается, что за 25 лет государственной независимости в стране было построено и сдано в эксплуатацию большое количество новых учебных заведений, каждое из которых имеет новые библиотеки, оснащенные современным оборудованием.

В исследовании оценивается роль и место личных библиотек в сборе, сохранении и пропаганде ценной и редкой литературы и подчеркивается, что в условиях несоответствия между расположением массовых библиотек и населенных пунктов, личные библиотеки могут удовлетворять потребности населения книгами и периодическими изданиями и способствуют повышению их осведомленности. Для улуч-

---

⁵² Там же.

шения и регулирования деятельности личных библиотек, по мнению диссертанта, необходимо разработать положение о работе личных библиотек, и эти библиотеки должны работать под руководством центральных библиотек и регулярно получать их научную и методическую помощь. В то же время, местные исполнительные органы государственной власти в городах, районах и селах страны вместе с предпринимателями должны принять конкретные меры по созданию новых личных библиотек и предоставить им здания и землю.

Во втором параграфе первой главы диссертации **«Государственная политика в области библиотечного дела: правовые аспекты и реализация государственных программ»**, изучены и проанализированы роль, место, значение и состояние реализации основных нормативно-правовых актов, регулирующих деятельность библиотек в стране – постановлений и законов, принятие концепций и программ. Отмечается, что основные направления деятельности библиотек и их права и обязанности как социальных, культурных и информационных учреждений по сбору, обработке, классификации и каталогизации, хранению и популяризации культурных ценностей, нашли отражение в законах Республики Таджикистан «О культуре» (1997 г.), «О библиотечной деятельности» (2003 г.) и других нормативных и правовых актах. Подчеркивается, что в контексте развития информационного общества и постоянного развития и использования современных информационных технологий в деятельности библиотек, необходимо определить в законодательстве библиотечно-информационного сектора место электронных библиотек как центров сбора, обработки, классификации, аннотирования, хранения и пропаганды электронных ресурсов. В этой связи, в диссертации представлен текст изменений и дополнений в законы Республики Таджикистан «О библиотечной деятельности», «Об информации», «О периодической печати и других СМИ» и постановление Правительства Республики Таджикистан от 31 августа 2012 года №453. «О Перечне получателей бесплатных обязательных экземпляров документов».

Отмечается, что в период независимости для адаптации деятельности библиотек страны к современным требованиям были приняты и реализованы 4 государственные программы по библиотечной деятельности: «Программа развития библиотечной деятельности в Республике Таджикистан на 2006-2015 годы», «Программа развития Национальной библиотеки Республики Таджикистан имени Абулкасима Фирдавси на 2006-2015 годы», «Программа компьютеризации государственных публичных библиотек в Республике Таджикистан на 2011-2013 годы» и «Программа развития Национальной библиотеки Таджикистана на 2015-2020 год». Реализация данных программ позволила комплектовать фонд библиотек страны новой литературой, повысить уровень и качество

библиотечно-библиографических услуг, увеличить число читателей библиотеки, укрепить материально-техническую базу библиотек, внедрить в практику работы библиотек новой системы автоматизированный библиотечно-информационный процесс с использованием современных информационных и коммуникационных технологий, разработать специализированную программу для хранения и использования электронных книг, функционировать новые электронные читальные залы, оцифровать текст ценной и редкой литературы, создать веб-сайты в библиотеках, опубликовать специализированный журнал «Библиотекарь» для специалистов отрасли, разработать и издать новую научную, учебную и методическую литературу, расширить международное библиотечное сотрудничество и создать прочную основу для входа библиотек страны в информационное общество. В диссертации представлена информация о выполнении плана мероприятий каждой государственной программы с конкретными примерами.

В третьем параграфе первой главы диссертации - **«Роль библиотечных конкурсов и фестивалей в модернизации деятельности библиотек»** исследуются цели и задачи, порядок, требования и условия проведения конкурсов и фестивалей в области библиотечного дела, а также их эффективность и результативность. Отмечается, что в период независимости в целях изучения реального состояния работы библиотек страны и принятия конкретных мер по устранению имеющихся недостатков, а также разработки рекомендаций и определения путей дальнейшего развития отрасли, наряду с другими мероприятиями были проведены республиканские фестивали и конкурсы. В диссертации изучены и проанализированы значение и результаты фестивалей «Книга и музыка», «Неделя книги для детей и подростков Таджикистана», «Книги и музыка для детей и подростков Таджикистана» и конкурсы «Свет наставничества», «Знание - величие», «Образцовая библиотека», «Не хочу лучшего компаньона, чем книга», «Библиотекарь, библиотека и личная библиотека года».

Отмечается, что по итогам конкурсов и фестивалей рекомендации и предложения жюри были реализованы и помогли устранить имеющиеся недостатки. В частности, с целью обеспечения библиотек необходимой литературой для чтения была разработана программа издания книг и на ее основе государственными издательствами была издана серия книг для детей и подростков, в целях обеспечения детских и школьных библиотек страны высококвалифицированными кадрами в области библиотечного дела была введена новая специальность «Библиотекарь - педагог» на библиотечном факультете Таджикского государственного института искусств имени М. Турсунзаде (ныне Таджикский государственный институт культуры и искусств им. М. Турсунзаде). Кроме того, многие рекомендации, выдвинутые после конкурсов, по-прежнему и сегодня

актуальны для совершенствования работы библиотек и повышения уровня и качества библиотечных услуг.

Вторая глава диссертации - «**Становление и развитие электронных библиотек в современном Таджикистане**» состоит из трех параграфов, в которых рассматриваются история возникновения, этапы развития и эксплуатации электронных библиотек как новых центров создания, сохранения, использования и передачи электронных ресурсов в Таджикистане.

В первом параграфе «**Возможности электронных библиотек в производстве и распространении информации**» отмечается, что появление новых информационно-коммуникационных средств создало благоприятные условия для производства, хранения и передачи электронных ресурсов, развития электронного книгоиздания, заложило реальную основу для создания традиционных и виртуальных электронных библиотек в Таджикистане. Это явление позволило улучшить организацию библиотечных услуг и удовлетворить потребности читателей в книгах и информации в целом, независимо от времени и местонохождения.

Подчеркивается, что внедрение современных информационных и коммуникационных средств в деятельности библиотек страны и подключение библиотек к международной сети Интернет способствовало не только внедрению новых методов библиотечного обслуживания и своевременному удовлетворению информационных потребностей читателей, но и создало благоприятные условия для формирования фондов электронных документов, что послужило улучшению функционирования электронных библиотек и созданию веб-сайтов. Так же в диссертации рассматриваются 8 источников комплектования фондов электронных библиотек с использованием новых информационно-коммуникационных средств.

Диссертант рассматривает Интернет-сайты – как одно из важнейших современных средств информации и коммуникации, подчеркивая, что сегодня через них широко используются книги по различным областям знаний, и большинство представленных электронных книг можно не только читать, но и без каких-либо препятствий скачивать и сохранять для дальнейшего использования. Эта тенденция, в частности, способствует бесплатному комплектованию фондов электронных и традиционных библиотек в городах, районах и сельской местности страны.

Целенаправленное и правильное использование новых информационных и коммуникационных технологий в деятельности библиотек страны, прежде всего, требует повышения уровня специальных профессиональных знаний библиотекарей и их профессиональной подготовки. В связи с этим, хорошее и всестороннее владение библиотекарем основами компьютерных знаний, специфики

использования современных информационных технологий и электронной системы распространения информации создают благоприятные условия для совершенствования библиотечной деятельности, позволяет комплектовать печатный и электронный фонд библиотеки, своевременно удовлетворять потребности читателей по той или иной теме, а также собирать необходимые материалы для разработки и издания методических и библиографических пособий и проведении массовых мероприятий библиотек.

По мнению диссертанта, для развития электронных библиотек и постоянного пополнения их фондов, прежде всего, необходимо осуществлять обязательное издание электронных книг параллельно с изданием печатных книг.

Во втором параграфе «**Процесс компьютеризации библиотек**» рассматриваются вопросы компьютеризации библиотек республики. В связи с этим изучается положение реализации государственных библиотечных программ по обеспечению библиотек страны современными информационно-коммуникационными технологиями. Отмечается, что изучение компьютеризации библиотек в Таджикистане привлекло внимание ученых еще в первые годы независимости, но с учетом трех факторов этот вопрос не решался: первый - начало и продолжение гражданской войны в стране, нарушившей нормальное функционирование общества, второй - отсутствие экономического финансирования у библиотек для приобретения современного технологического оборудования и в-третьих, нехватка профессионалов, знающих основы информатики в библиотеках.

Принятие «Программы развития библиотечной деятельности в Республике Таджикистан на 2006-2015 годы» и «Программы развития Национальной библиотеки Республики Таджикистан имени Абулкосима Фирдавси на 2006-2015 годы» способствовали автоматизации библиотечных и информационных процессов, компьютеризации и внедрению новых информационных технологий в библиотеках страны. Основной процесс компьютеризации библиотек страны начался после принятия «Программы компьютеризации государственных и публичных библиотек в Республике Таджикистан на 2011-2013 годы». Данная программа была разработана с целью создания необходимых условий для повышения эффективности государственных и публичных библиотек посредством внедрения информационных и коммуникационных технологий, обеспечения пользователям доступа к фондам отечественных и зарубежных библиотек и информационных центров. В диссертации проводится сравнительный анализ реального состояния реализации пунктов Плана мероприятий Программы в регионах, городах и районах страны.

На основе социологических исследований – «Степень обеспеченности библиотек Республики Таджикистан современными

информационно-коммуникационными технологиями и их использование в библиотечной деятельности» и «Состояние доступа читателей к современным информационно-коммуникационным технологиям в библиотеках и уровень их использования», проведенных научными сотрудниками Научно-исследовательского института культуры и информации в 2016 году в городах и районах страны, диссертант анализирует состояние обеспеченности и использования современных технологий в деятельности библиотек, а также считает очень важным использование результатов исследований для устранения имеющихся недостатков.

Отмечается, что независимо от принятия и реализации государственных программ в области библиотечного дела и привлечения других средств для обеспечения библиотек современными информационными и коммуникационными технологиями, до сих пор не все библиотеки в стране оснащены компьютерами и другими новыми технологиями, а для полного обеспечения библиотек современными информационными и коммуникационными технологиями целесообразно разработать и принять «Государственную программу по компьютеризации библиотек Таджикистана» на ближайшие десять лет.

В третьем параграфе второй главы «**Особенности деятельности сети электронных библиотек в стране**» рассмотрены вопросы создания электронных библиотек и сайтов организаций, учреждений и вузов страны, показаны приоритеты их деятельности в удовлетворении информационных и образовательных потребностей читателей. Подчеркивается, что электронные библиотеки и веб-сайты в зависимости от технических, технологических характеристик и профессионализма организаций и учреждений, различаются по организационным характеристикам и услугам и не построены в соответствии с общими стандартами.

В диссертации проанализированы деятельность Областной библиотеки имени Тошходжа Асири, Республиканской государственной детской библиотеки имени Мирсаида Миршакара, Современной столичной библиотеки, Виртуальной научной библиотеки Таджикистана, Национальной электронной библиотеки Таджикистана в области внедрения автоматизированных систем библиотечно-информационных процессов, создании фондов электронных документов и составлением электронных каталогов.

Отмечается, что роль и место электронных библиотек и веб-сайтов научных институтов и высших учебных заведений значительны в удовлетворении потребностей читателей в электронных ресурсах. Как библиотеки образовательных учреждений, в соответствии со своими целями и задачами, они способствуют сбору и пропаганде научной, учебной и методической литературы, а через свои веб-сайты они могут привлекать читателей к углубленному изучению учебных предметов и

литературы, относящихся к различным областям знаний. В контексте этих особенностей, в диссертации изучены и проанализированы деятельность электронных библиотек и веб-сайтов Центральной научной библиотеки имени Индиры Ганди Национальной академии наук Таджикистана, Российско-Таджикского (Славянского) университета, Таджикского национального университета, Таджикского технического университета имени М. С. Осими, Таджикского аграрного университета им. Ш. Шотемура, Таджикского государственного медицинского университета имени Абуали ибн Сино, Таджикского технологического университета, Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни, Таджикского финансово-экономического института, Таджикского государственного института коммерции, Исламского института Таджикистана имени Имама Азама-Абуханифа, Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова, Университета Центральной Азии и Хорогского университета. Также проанализированы веб-сайты Национального законодательного центра при Президенте Республики Таджикистан (www.mmk.tj), Центра информационных и коммуникационных технологий Национальной академии наук Таджикистана (www.termcom.tj), Министерства образования и науки Республики Таджикистан (<http://ma.orif.tj/>), Таджикской национальной энциклопедии (donishnoma.tj), таджикского писателя, поэта и критика Бахрома Фируза (firuz.tj/tj/books), компании «Fimlod - услуги информационных технологий» (maktab.tj) и (sattor.com/tojiki.html), которые различаются по своим особенностям.

Еще одно преимущество веб-сайтов можно наблюдать в оцифровке и презентации редких книг. Анализ показывает, что в большинстве библиотек страны отсутствуют научные и художественные книги, справочники, особенно энциклопедии на таджикском языке, и нет финансовых средств на их покупку. В связи с этим отмечается, что с целью комплектования библиотечного фонда библиотекари могут использовать веб-сайт Интернета для скачивания электронной книги, которых нет в библиотечном фонде, и сохранения его для дальнейшего использования. Например, библиотекари могут с помощью веб-сайта Таджикской национальной энциклопедии «donishnoma.tj» ознакомиться с публикациями этого учреждения: «Таджикская национальная энциклопедия» (5 томов), «Энциклопедия культуры таджикского народа» (3 тома), энциклопедии для детей, такие, как «Краткая энциклопедия для детей и подростков» (второе исправленное издание) и др. и беспрепятственно скачивать все электронные книги в формате pdf и переносить на электронные ресурсы своей библиотеки.

Заключение

Основные научные результаты диссертации

Изучение, исследование и анализ ситуации и состояния деятельности различных типов библиотек Таджикистана в период независимости позволил нам достичь следующих результатов:

1. В первое десятилетие независимости в связи с началом гражданской войны в стране (1992-1997 гг.) наряду с другими учреждениями культуры значительно сократились основные показатели библиотек страны, и год за годом уменьшалось количество библиотек, истощался их книжный фонд и сокращалось количество читателей - пользователей библиотеки. Это было связано с различными факторами, в том числе уничтожение библиотек в районах, в связи с гражданской войной; закрытие библиотек и разграбление их имущества; преобразование библиотечных зданий в военный штаб для боевиков; передача библиотечных зданий на баланс другим учреждениям, организациям и частным лицам; приватизация учреждений культуры, в том числе библиотек; ненадлежащее и незаконное использование библиотечных зданий и их территорий; негодное и аварийное состояние библиотек, особенно в сельской местности; несоответствие зданий библиотеки сезонным условиям; несоответствие расположения библиотек количеству населенных пунктов, особенно в сельской местности; прекращение поступления обязательных экземпляров со стороны издательств; рост цен на печатные материалы и другие средства носителей информации; недостаточное финансирование библиотек; низкая заработная плата сотрудников библиотек; уход опытных библиотекарей; миграция местного населения; выезд из страны нерезидентами [4-А; 6-А; 8-А; 11-А; 25-А].

2. Окончание гражданской войны и подписание в 1997 г. Соглашения об установлении мира и национального согласия в Таджикистане создали необходимые условия для развития всех сфер общества, включая библиотечную сферу. Правительство страны приняло конкретные меры по улучшению работы библиотек. В целом, несколько факторов способствовали укреплению деятельности библиотек в Таджикистане, в том числе процесс развития общественно-политической, экономической и культурной жизни общества; поддержка государственных органов, общественных организаций и отдельных физических лиц; выделение целевых средств из государственного бюджета на реконструкцию и строительство новых и современных библиотек; укрепление материально-технической базы библиотек в свете принятия и реализации государственных программ; повышение ответственности Министерства культуры Республики Таджикистан как полномочного органа в области библиотечного дела и исполнительных органов городов и районов страны за реформирование инфраструктуры библиотек; активное участие библиотек в получении небольших грантов и реали-

зации библиотечных проектов; создание новых библиотек физически и юридическими лицами и пополнение их фонда [4-А; 6-А; 8-А; 11-А; 25-А].

3. В период независимости принятые нормативно-правовые акты заложили основу законодательной базы Республики Таджикистан в области библиотечного дела и создали необходимые условия для усиления информационной, социальной, культурной и образовательной деятельности библиотек в стране и регулирования их деятельности [6-А; 7-А].

4. Наряду с разработкой и принятием этих нормативно-правовых актов не все вопросы, связанные с деятельностью библиотек, нашли свое официальное отражение в действующем законодательстве в области библиотечного дела. Так, место электронных библиотек в качестве центров сбора, обработки, классификации, аннотирования, хранения и пропаганды электронных ресурсов и регулирования их деятельности не определено законодательством в области библиотечного дела; не все понятия, связанные с деятельностью библиотек, такие как «электронные ресурсы», «электронная информация», «электронные СМИ», включены в отраслевое законодательство [6-А; 7-А].

5. Принятие и реализация государственных программ в области библиотечного дела способствовали развитию библиотек в стране, укреплению материально-технической базы библиотек, улучшению их фонда и совершенствованию библиотечного обслуживания. На этой основе была проделана следующая работа: построены новые современные библиотеки в разных регионах страны, отремонтировано 75 библиотечных зданий в городах и районах страны; укреплена материально-техническая база библиотек, некоторые из них оснащены современными информационно-коммуникационными технологиями, оповещающим, противопожарным, осветительным и наблюдательным оборудованием; в крупнейших библиотеках страны внедрена автоматизированная библиотечно-информационная система; увеличилось количество электронных библиотек и виртуальных читателей, созданы фонды электронных документов; укомплектован фонд традиционных библиотек, и число постоянных читателей в библиотеках страны постепенно увеличивалось; национальные, республиканские и областные библиотеки путем подключения к Интернету получили доступ к современному информационному пространству, а в их деятельность внедрены разработки электронных каталогов и оцифровка книжного фонда; расширяется круг исследований и научных изысканий по теоретическим вопросам книговедения, библиотекведения, библиографоведения и истории таджикской книги, улучшается уровень и качество научных исследований в области истории и культуры библиотечного дела, увеличивается количество учебников и учебно-методических пособий на государственном языке для библиотекарей, а также повышается уровень профессиональных знаний библиотекарей;

развивается международное библиотечно-информационное сотрудничество в области международного книгообмена, изучение передового библиотечного опыта, проведение научных мероприятий и подготовка специалистов библиотечной сферы; повысился уровень и качество информационной, культурной и образовательной деятельности библиотек страны, сформировано библиотечное периодическое издание [6-А; 12-А; 16-А].

6. Анализ показал, что наряду с достижениями в этой области не все планы мероприятий государственных программ в области библиотечного дела были реализованы из-за нехватки предусмотренных средств. Так, «Программа развития библиотечной деятельности в Республике Таджикистан на 2006-2015 годы» не выполнена на 27,03%; в связи с реструктуризацией и открытием нового здания Национальной библиотеки Таджикистана финансирование «Программы развития Национальной библиотеки Республики Таджикистан имени Абулкосима Фирдавси на 2006-2015 годы» было приостановлено в 2012 году, и 30,9% программы не было реализовано; пункты 10-12 и часть 2, пункты 2, 4 и 7 Плана мероприятий «Программы компьютеризации государственных публичных библиотек в Республике Таджикистан на 2011-2013 годы», связанные с обеспечением библиотек программой «Ирбис», разработкой сайтов, электронных каталогов, оцифровкой наиболее ценных изданий, созданием локальных сетей и доступа в Интернет в городских и районных библиотеках не реализована; также «Программа развития Национальной библиотеки Таджикистана на 2015-2020 годы» была реализована всего на 3,2% за два года (2015-2016 годы) [6-А; 12-А; 16-А].

7. Проведение библиотечных конкурсов и фестивалей по всей стране способствовало повышению уровня и качества библиотечных услуг, формированию интереса к чтению, обеспечению доступа к историческому и культурному наследию, повышению информационной культуры и внедрению инноваций в библиотеках страны и позволило оценивать их деятельность по следующим критериям: роль библиотек как культурных и информационных учреждений в пропаганде литературы по различным областям знаний; полнота фонда библиотек и состояние удовлетворения потребностей населения в книгах; результативность и эффективность мероприятий, проводимых в библиотеках; состояние обеспечения библиотек документами для делопроизводства и справочно-библиографическим аппаратом (справочные издания, система каталогов и картотек); привлечение внебюджетных средств для укрепления материально-технической базы библиотек; вклад местных исполнительных органов государственной власти городов и районов страны в улучшение деятельности библиотек [6-А; 9-А; 13-А].

8. Анализ итоговых материалов конкурсов показал, что наряду с достижениями есть много недостатков в деятельности библиотек страны. Среди них недостаточное поступление новой литературы в

библиотеки; не очень интересно привлекается внимание читателей к чтению книг, мероприятиям, организованных библиотеками; недоукомплектованность фонда справочных изданий (энциклопедии, словари, справочники, путеводители, календари); неэффективное функционирование справочно-библиографического аппарата (алфавитный и систематический каталоги); ограниченные подписки на периодические издания; несвоевременное обеспечение библиотек документами для делопроизводства; библиотеки, нуждающиеся в ремонте и находящиеся в аварийном состоянии; отсутствие самостоятельного библиотечного здания; библиотеки, не снабженные новыми информационно-коммуникационными технологиями и нуждающиеся в высококвалифицированных специалистах [6-А; 9-А; 13-А].

9. Развитие современных информационных и коммуникационных технологий заложило реальную основу для создания нового типа библиотек - традиционных и виртуальных электронных библиотек в Таджикистане. Внедрение традиционных и виртуальных электронных библиотек как нового явления в библиотечном деле страны имеет следующие характеристики по сравнению с традиционными библиотеками: традиционная электронная библиотека, независимо от подключения к международному Интернету, может хранить электронный текст печатных книг на своих ресурсах в определенной и доступной системе и осуществлять библиотечную деятельность; виртуальная электронная библиотека может хранить в своих ресурсах различные типы электронных книг в определенной системе и быть доступной для удаленных читателей, а также предоставлять удаленные услуги с использованием международного Интернета; хранение электронных документов на различных типах электронных носителей исключает использование книгохранилища; система сбора, обработки, классификации, хранения и электронного распространения информации позволяет удовлетворить информационные потребности пользователей в любое желаемое время; поиск и выявление электронных книг не требует длительного времени, и запросы читателей на книги такого типа выполняются своевременно; электронная книга может быть прочитана читателем без каких-либо ограничений, независимо от места хранения и времени использования [2-А; 6-А; 10-А; 14-А; 17-А; 18-А; 19-А; 24-А].

10. Наряду со значительными достижениями в создании электронных библиотек, по-прежнему существуют недостатки, препятствующие развитию библиотек такого типа. Так, не все библиотеки в стране, особенно в сельской местности, оснащены новыми информационными и коммуникационными технологиями; библиотеки редко используют возможности новых информационных и коммуникационных средств, и в большинстве библиотек страны еще не созданы веб-сайты; некоторые университеты и институты страны еще не создали свои собственные веб-сайты и не приняли мер по созданию электронных библио-

тек; библиотеки страны и библиотеки вузов еще не создали единого электронного фонда; в работе издательств страны наряду с изданием печатных книг не практикуется обязательное издание электронных книг; не все электронные библиотеки имеют справочно-библиографический аппарат; большинство электронных публикаций не указывают на оригинальные источники электронных материалов; большинство библиотек страны нуждаются в высококвалифицированных специалистах в области библиотечного дела, особенно тех, кто хорошо осведомлен об особенностях использования современных информационных и коммуникационных технологий, а именно в информатиках, референтах информации, менеджерах и программистах; методологические и нормативные материалы по созданию электронных библиотек слабо разработаны [2-А; 6-А; 10-А; 14-А; 17-А; 18-А; 19-А; 24-А].

11. Процесс компьютеризации библиотек в стране способствовал развитию библиотечного дела и создал следующие условия: внедрить автоматизированную библиотечно-информационную систему в библиотеках страны с использованием отраслевых программ «Ирбис» и «Алеф»; обеспечить доступ к чтению электронных, аудиокниг и электронных ресурсов информационных центров и отечественных и зарубежных библиотек; создать электронный справочно-библиографический аппарат (электронные справочные издания, система электронных каталогов и картотеки); внедрить оцифровку печатных изданий; скопировать текст печатной книги и скачивать текст материала, представленного в формате PDF; организовать электронные и виртуальные читальные залы; создавать сайты; проводить Интернет-трансляции важных научных и профессиональных библиотечных мероприятий; расширить международное сотрудничество в области книгообмена и проведения отраслевых мероприятий; внедрить систему доставки электронных документов в деятельность межбиблиотечного абонемента; улучшить фонды электронных библиотек; обеспечить использование и передачу электронных документов через электронные носители [3-А; 6-А; 21-А; 22-А; 27-А].

12. Изучение и анализ состояния компьютеризации библиотек страны показали, что в этой области есть еще много нерешенных вопросов, в том числе: в большинстве библиотек страны слабо поставлена работа по автоматизации библиотечно-информационных процессов; не все библиотеки в стране оснащены современными информационно-коммуникационными технологиями; большинство библиотек в стране, особенно в сельской местности, не имеют доступа к различным телекоммуникационным и информационным сетям, таким как Интернет; новые информационные и коммуникационные средства не всегда используются в качестве важных источников для комплектования фондов электронных библиотек; некоторое оборудование, установленное в библиотеках, например, компьютеры, вышло из строя; сбор, обработ-

ка, классификация и регулирование использования электронных документов не осуществляется в соответствии с профилем библиотеки; уровень профессиональных знаний библиотекарей, особенно в области использовании современных технологий в деятельности библиотек, не соответствует требованиям [3-А; 6-А; 21-А; 22-А; 27-А].

Рекомендации по практическому использованию результатов

Предлагаются следующие рекомендации для дальнейшего улучшения деятельности традиционных и электронных библиотек в стране:

- совершенствование содержания нормативно-правовых актов в области библиотечного дела с учетом развития современных технологий, типов и особенностей библиотек страны;

- разработка государственной программы «Развитие библиотек Республики Таджикистан на 2021-2030 год»;

- создание новых массовых библиотек, библиотек-филиалов, передвижных библиотек, мобильных библиотек и пунктов книговыдач, с учетом численности населения и местонахождения населенных пунктов;

- обеспечение библиотек страны (особенно библиотек в отдаленных и горных районах страны) соответствующим современным требованиям зданиями и современными информационно-коммуникационными технологиями;

- целенаправленное использование международного Интернета для пропаганды книжного фонда, привлечения читателей в библиотеку, создания электронных библиотек и сайтов;

- создание единого электронного фонда библиотек страны в рамках деятельности Национальной электронной библиотеки Таджикистана и библиотеки высших учебных заведений в рамках деятельности Электронной библиотеки Таджикского национального университета путем налаживания корпоративного сотрудничества с массовыми и вузовскими библиотеками страны;

- создание заочных отделений библиотечного факультета в государственных университетах Худжанда, Куляба, Хорога и создание Института повышения квалификации для библиотекарей республики в городе Душанбе.

На основании полученных результатов в качестве отдельных исследований могут быть дополнительно изучены **следующие вопросы:**

- «Состояние издания печатных и электронных книг в независимом Таджикистане»;

- «Внедрение инновационных процессов в деятельность библиотек Таджикистана»;

- «Развитие таджикской национальной библиографии в период независимости»;
- «Деятельность личных библиотек в современном Таджикистане»;
- Роль республиканского конкурса «Фуруги субхи донои ...» в развитии духовной жизни общества.

**Основные положения и заключение диссертации
освещены в следующих публикациях автора:**

Статьи, изданные в журналах, включенных в перечень рецензируемых научных изданий ВАК при Президенте Республики Таджикистан и ВАК Министерства образования и науки Российской Федерации

[1-А]. Комилов М. Отражение трудов Лидера нации Эмомали Рахмона в таджикской библиографии / М. Комилов // Таджикистан и современный мир. – 2019. – №3 (66). – С. 195-204. (на тадж. яз.).

[2-А]. Комилов М. Использование современных информационно-коммуникационных технологий в библиотеках Таджикистана / М. Комилов // Вестник Таджикского национального университета. – 2019. – №5. – Часть 1. – С.175-180. (на тадж. яз.).

[3-А]. Комилов М. Компьютеризация библиотек Таджикистана: современное состояние и перспективы развития / М. Комилов // Вестник педагогического университета: издание ТГПУ им. С.Айни. – 2019. – №3. – С.286-292. (на тадж. яз.).

[4-А]. Комилов М. Развитие библиотек Таджикистана в период независимости / М. Комилов // Историк. – 2019. – №2 (18). – С. 124-128. (на тадж. яз.).

В отдельных изданиях

[5-А]. Библиотеки Таджикистана в период независимости: указатель литературы / составитель М. Комилов. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 312 с. (на тадж. и русс. яз.).

[6-А]. Комилов М. Независимость и развитие библиотечного дела в Таджикистане (1991-2016 гг.): монография / М. Комилов. – Душанбе: Аржанг, 2020. – 262 с. (на тадж. яз.).

Статьи в других изданиях

[7-М]. Комилов М. Укрепление нормативно-правовых основ деятельности библиотек Таджикистана в период независимости / М. Комилов // Вестник культуры. – 2015. – №3 (31). – С. 55-58. (на тадж. яз.).

[8-А]. Комилов М. Развитие библиотечной сети Таджикистана в период независимости / М. Комилов // Вестник культуры. – 2016. – №4 (36). – С. 67-77. (на тадж. яз.).

[9-А]. Комилов М. Организация конкурсов в библиотеках страны в период независимости / М. Комилов // Вестник культуры. – 2016. – №2 (34). – С.65-71. (на тадж. яз.).

[10-А]. Комилов М. Создание электронных библиотек в Таджикистане / М. Комилов // Библиотечное дело в Таджикистане. Книга VI: сб. статей. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. 75-101. (на тадж. яз.).

[11-А]. Комилов, М. Основные этапы развития библиотек Таджикистана в период независимости / М. Комилов // Библиотечное дело в Таджикистане. Книга VI: сб. статей. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. 254-272. (на тадж. яз.).

[12-А]. Комилов М. Внедрение государственных программ и научных проектов в области библиотечного дела в период независимости / М. Комилов, Ш. Комилзода // Вестник культуры. – 2017. – №4 (40). – С. 64-73. (на тадж. яз.).

[13-А]. Комилов М. Организация и проведение конкурсов и фестивалей в области библиотечного дела / М. Комилов // Библиотечное дело в Таджикистане. Книга VI: сб. статей. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. 279-291. (на тадж. яз.).

[14-А]. Комилов М. Деятельность традиционных и виртуальных электронных библиотек в Таджикистане / М. Комилов // Формирование культуры обслуживания и повышение влияния деятельности библиотек в современном обществе: материалы республиканской научно-практической конференции, 4-5 мая 2017 г., город Душанбе. – Душанбе, 2017. – С.97-102. (на тадж. яз.).

[15-А]. Комилов М. Роль библиотек республики в духовном развитии современного общества / М. Комилов, Г. Бутаева // Душанбе. – 2018. – №6. – С. 71-72. (на тадж. яз.).

[16-А]. Комилов М. Независимость и развитие библиотечного дела в Таджикистане / М. Комилов, Ш. Комилзода // Библиотечное дело в Таджикистане. Книга VII: сб. статей. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С. 130-145. (на тадж. яз.).

[17-А]. Комилов М. Источники комплектования фондов электронных библиотек / М. Комилов // Библиотечное дело в Таджикистане. Книга VII: сб. статей. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С.21-25. (на тадж. яз.).

[18-А]. Комилов М. Роль веб-сайтов Интернета в комплектовании фондов библиотек / М. Комилов // Роль библиотек республики в духовном развитии современного общества: материалы республиканской научно-практической конференции, 4-5 мая 2018 г., город Душанбе. – Душанбе, 2018. – С. 102-105. (на тадж. яз.).

[19-А]. Комилов М. Издание электронных книг и их пропаганда посредством Интернета / М. Комилов // Место традиционной книги в условиях развития информационных технологий: материалы Международной конференции, 18 октября 2018 г, город Душанбе. – Душанбе: Истеъдод, 2018. – С. 34-42. (на тадж. яз.).

[20-А]. Комилов М. Вклад веб-сайта НБТ в пропаганду библиотечной культуры / М. Комилов // Пути внедрения инноваций в деятельность библиотек Республики Таджикистан: материалы республиканской научно-практической конференции, 3 сентября 2018 г. – Душанбе, 2018. – С. 128-133. (на тадж. яз.).

[21-А]. Комилов М. Внедрение инновационных процессов в Национальной библиотеке Таджикистана / М. Комилов // Инновационная деятельность в области библиотечного дела: сб. статей. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С.221-231. (на тадж. яз.).

[22-А]. Комилов М. Исследование инновационных процессов в центральных библиотеках и библиотеках высших учебных заведений / М. Комилов // Инновационная деятельность в области библиотечного дела: сб. статей. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С.110-140. (на тадж. яз.).

[23-А]. Комилов М. Исследование библиотечного дела в Таджикистане / М. Комилов // Библиотечное дело в Таджикистане. Книга VII: сб. статей. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С. 460-465. (на тадж. яз.).

[24-А]. Комилов М. Формирование фондов электронных документов в библиотеках / М. Комилов // Инновационная деятельность в области библиотечного дела: сб. статей. – Душанбе: Аржанг, 2018. – С.199-206. (на тадж. яз.).

[25-А]. Комилов, М. Этапы развития библиотек Советского Таджикистана / М. Комилов // Вестник культуры. – 2019. – №3 (47). – С.64-74. (на тадж. яз.).

[26-А]. Комилов М. Библиографическая пропаганда трудов Лидера нации / М. Комилов // Душанбе. – 2019. – №5. – С.37-41. (на тадж. яз.).

[27-А]. Комилов М. Обеспечение библиотек Таджикистана современными информационно-коммуникационными технологиями / М. Комилов // Вестник культуры. – 2019. – №2 (46). – С.62-73. (на тадж. яз.).

[28-А]. Комилов М. Комплектование фондов библиотек Таджикистана в период независимости / М. Комилов // Вестник культуры. – 2020. – №2. – С.56-76. (на тадж. яз.).

[29-А]. Комилов М. Библиографирование трудов Лидера нации / М. Комилов // Книга источник знаний. – Худжанд: Ношир, 2020. – С.243-252. (на тадж. яз.).

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Комилов Мехроҷ Шарифович дар мавзӯи «Фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол (солҳои 1991-2016)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 07.00.02 – Таърихи ватанӣ

Дар муқаддима мубраммияти мавзӯи таҳқиқ, дараҷаи омӯзиш, навгонии кор бо шарҳу тавзеҳҳои амиқ асоснок гардида, мақсаду вазифа ва методҳои таҳқиқ, арзиши назариявӣ амалии он муайян ва муқаррароти асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда таҳлилу баррасӣ шудааст.

Дар боби якум заминаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва фарҳангии фаъолияти китобхонаҳои мамлакат дар даврони истиқлол баррасӣ гардида, раванди шаклгирӣ ва марҳилаҳои инкишофи шабакаи китобхонаҳои мамлакат, нақшу мақом, аҳамият ва вазъи татбиқи санадҳои асосии меъёриву ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти китобдорӣ дар ҷумҳурӣ – қонуни қарорҳо, консепсияву барномаҳои қабулшуда, аҳамияти озмуну фестивалҳои соҳавӣ дар рушди анъанаҳои китобдорӣ, ҳадафу вазифаҳо, тартиби баргузорӣ, талаботу шартҳои ин чорабиниҳо ва нишонрасиву натиҷабахшии онҳо, таҳқиқу таҳлил шудааст.

Дар боби дуюм масоили таърихи пайдоиш, зинаҳои инкишоф ва фаъолияти китобхонаҳои электронӣ ҳамчун марказҳои нави фароҳамоварӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ ва истифодаву интиқоли манобеи электронӣ, раванди компютеркунонии китобхонаҳои мамлакат ва вазъи таъмини китобхонаҳои ҷумҳурӣ бо технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, мавриди омӯзишу таҳлил қарор гирифта, афзалиятҳои фаъолияти китобхонаҳои электронӣ дар қонеъ намудани ниёзҳои иттилоотӣ-маърифатии хонандагон нишон дода шудааст. Зикр шудааст, ки пайдоиши воситаҳои нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, барои тавлид ва ҳифзу нигоҳдории нусхаҳои электронӣ, рушди китобчопкунии электронӣ шароити мусоид фароҳам оварда, дар бунёди китобхонаҳои электронӣ анъанавӣ ва маҷозӣ дар Тоҷикистон заминаи воқеӣ гузошт.

Дар ҳулоса натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия қамъбаст шуда, тавсияҳо ҷиҳати истифодаи амалии натиҷаҳои бадастомада ва идома додани мавзӯи таҳқиқ пешниҳод гардидаанд.

Қалидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, истиқлол, китобхона, китобхонаи анъанавӣ, китобхонаи электронӣ, сомона, шабакаи китобхонаҳо, фаъолияти китобдорӣ, заминаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва фарҳангии фаъолияти китобхонаҳо, ҷанбаҳои ҳуқуқии фаъолияти китобхонаҳо, барномаҳои давлатӣ, озмуну фестивалҳои китобдорӣ, раванди компютеркунонии китобхонаҳо, технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Комилова Мехроджа Шарифовича на тему «Деятельность библиотек Таджикистана в период независимости (1991-2016 гг.)» на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – Отечественная история

Во введении обосновывается актуальность темы исследования, степень изученности, навизна работы, определяются цель и задачи, методы исследования, его теоретическая и практическая значимость и рассмотрены основные положения диссертации, выносимые на защиту.

В первой главе рассматриваются социально-политические и культурные основы деятельности библиотек страны в период независимости, анализируются процесс формирования и этапы развития сети библиотек страны, роль и место, значение и состояние реализации основных нормативно-правовых актов, регламентирующих деятельность библиотек в республике – принятых законов и постановлений, концепций и программ, также исследована важность проведения отраслевых конкурсов и фестивалей в развитии библиотечных традиций, цель и задачи, порядок проведения, условия и требования этих мероприятия и их целенаправленность и результативность.

Во второй главе изучены вопросы истории возникновения, этапы развития и деятельности электронных библиотек как новых центров создания, хранения, использования и передачи электронных ресурсов, процесс компьютеризации библиотек страны и состояние обеспеченности библиотек республики современными информационными и коммуникационными технологиями, а также показаны преимущества электронных библиотек в удовлетворении информационных и образовательных потребностей читателей. Было отмечено, что появление новых информационно-коммуникационных средств создало благоприятные условия для производства и хранения электронных экземпляров, развитие электронного книгоиздания, заложило реальную основу для создания традиционных и виртуальных электронных библиотек в Таджикистане.

В заключении обобщены основные научные результаты диссертации, даны рекомендации по практическому применению полученных результатов и продолжению темы исследования.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, независимость, библиотека, традиционная библиотека, электронная библиотека, веб-сайт, библиотечная сеть, библиотечная деятельность, социально-политические и культурные предпосылки деятельности библиотек, правовые аспекты деятельности библиотек, государственные программы, библиотечный конкурс и фестиваль, процесс компьютеризации библиотек, современная информационно-коммуникационная технология.

ANNOTATION

For the author's abstract of the dissertation of Komilov Mehroj Sharifovich on the topic "Activities of Tajikistan libraries in the period of independence (1991-2016)" for the degree of candidate of historical sciences in specialty 07.00.02 - Domestic history

The introduction substantiates the relevance of the research topic, the degree of study, work novelty, defines the goal and objectives, research methods, theoretical and practical significance, and considers the main provisions of the dissertation submitted for defense.

The first chapter examines the socio-political and cultural foundations of the country's libraries in the period of independence. Analyzes the process of formation and development stages of the country's library networks, the role and place, significance and state of implementation of the main normative legal acts regulating the activities of libraries in the republic - adopted laws and resolution, concepts and programs. There is mentioned the importance of conducting branch competitions and festivals in the development of library traditions, the purpose and objectives, procedure, conditions and requirements of these events and their purposefulness and effectiveness are also investigated.

The second chapter examines the history of the emergence, development stages and the activity of electronic libraries as new centers for the creation, storage, use and transmission of electronic resources, the process of computerization of the country's libraries. Regarding this, the author analyzes the real state of implementation of state programs in the field of library science in the direction of providing republic libraries to the modern informational and communicational technologies and shows the advantage of the activity of electronic libraries in meeting the information and educational needs of readers. It is noted that the emergence of new information and communication tools created favorable conditions for the production and storage of electronic copies. There also indicated the development of electronic book printing and put a real foundation in the creation of traditional and virtual electronic libraries in Tajikistan.

In conclusion, the main scientific results of the dissertation are generalized, recommendations for the practical use of the results obtained are proposed and further study of the topic is planned.

Keywords: Republic of Tajikistan, period of independence, library, traditional library, electronic library, website, library network, library activities, socio-political and cultural foundations of libraries, legal aspects of libraries, government programs, library competition and festival, process computerization of libraries, modern information and communication technology.